

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«Роль та значення міжнародних організацій
у протидії агресії РФ щодо України»**

Виконав студент 2 курсу, групи ЗМмв-2
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»

Цехоцький Олександр Сергійович

Керівник – кандидат історичних наук,
старший викладач Матвійчук Наталія Володимирівна

Рецензент -

Робота допущена до захисту
(протокол № ____ засідання кафедри міжнародних відносин
_____ 202_ року
Завідувач кафедри міжнародних відносин:
доктор політичних наук, професор Сидорук Т.В.

Острог, 2024

ЗМІСТ

Вступ	1
Розділ I. Універсальні (глобальні) міжнародні організації у протидії агресії РФ проти України	6
1.1. Інструменти та механізми ООН у протидії агресії РФ проти України	6
1.2. Міжнародні судові органи у механізмі відповідальності РФ за ведення агресивної війни проти України.....	22
Висновки до першого розділу.....	30
Розділ II. Регіональні (європейські) міжнародні організації у протидії агресії РФ проти України	32
2.1. Ініціативи Ради Європи як відповідь на повномасштабну російську агресію.....	32
2.2. Інституції Європейського Союзу та їх роль у стримуванні російської агресії	45
2.3. ОБСЄ як регіональна система колективної безпеки та її роль у врегулюванні російсько-українського конфлікту.....	56
Висновки до другого розділу.....	65
Розділ III. НАТО у протидії агресії РФ проти України	67
3.1. Україна – НАТО: взаємодія, партнерство, інтеграція в євроатлантичний безпековий сектор.....	67
3.2. Підтримка НАТО як запорука відновлення суверенітету, територіальної цілісності та безпеки України	75
Висновки до третього розділу.....	82
Висновки	83
Список використаних джерел та літератури	89

ВСТУП

Обґрунтування актуальності теми дослідження. Агресія Російської Федерації проти України, незаконна окупація та наступна анексія нею Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, значних територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, ведення проти нашої держави так званої «гібридної війни», військове втручання у східних регіонах України, постійний військовий, політичний, економічний та інформаційний тиск з боку Росії, а надалі і повномасштабне вторгнення зумовлюють необхідність пошуку дієвих гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України.

Статус України як позаблокової держави, її тривале перебування у «буферній» зоні між західною системою колективної оборони та Російською Федерацією як спадкоємицею агресивної імперської політики колишнього СРСР, недостатня ефективність наявних міжнародних гарантій безпеки виявилися нездатними забезпечити безпеку нашої держави, запобігти порушенню її суверенітету і територіальної цілісності.

Важливим елементом протидії агресору є спільні політико-дипломатичні зусилля міжнародного співтовариства. У рамках міжнародних організацій, на багатосторонньому та двосторонньому рівнях прийняті численні документи та рішення, реалізовані цільові програми на підтримку територіальної цілісності України у рамках міжнародно визнаних кордонів.

У той же час, незважаючи на те, що Україна бере активну участь у роботі десятків міжнародних організацій, більшість з яких прямо чи опосередковано опікується питаннями суверенітету, безпеки і територіальної цілісності нашої держави, існуючий механізм забезпечення національної безпеки України є недостатньо ефективним.

У зв'язку з цим, ґрунтовне дослідження можливих напрямів взаємодії України з міжнародними інституціями в питаннях забезпечення національної

безпеки, суверенітету і територіальної цілісності видається актуальним та своєчасним.

Аналіз стану розробки проблеми. З початком агресії РФ проти України, особливо після повномасштабного вторгнення збройних сил Росії на територію України у лютому 2022 р., надзвичайно зросла увага дослідників до проблематики забезпечення національної безпеки нашої держави невоєнними, політико-дипломатичними засобами, у тому числі шляхом взаємодії з міжнародними організаціями глобального (універсального) і регіонального рівнів та отримання від них міжнародної підтримки.

Дослідженню теоретичних та практичних проблем, що стосуються ролі та значення міжнародних організацій у протидії агресії РФ щодо України, приділено увагу в роботах М. Баймуратова, О. Бакумова, Х. Бехруза, І. Біласа, М. Буроменського, С. Віднянського, О. Волощук, А. Войціховського, Е. Мамонтової, А. Мартинова, М. Романова, Ю. Руснака, М. Сірант, Т. Сидорук, Е. Тітко, І. Тодорова, А. Шевчука, І. Шишкіна та інших дослідників.

Серед наявних монографічних робіт, присвячених міжнародним аспектам агресії РФ проти України, чільне місце посідає спільне монографічне дослідження д.і.н., професора С. Віднянського та д.і.н., професора А. Мартинова «Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство» (2023 р.). Авторами висвітлено ключові етапи російсько-української війни, привернуто увагу до найбільш значимих змін у геополітичній ситуації останніх років. Розкрито основні геополітичні мотиви агресивної політики РФ на українському напрямку, серед яких бажання відновити імперський статус, зневажливе ставлення до української нації та державності, а також неприйняття європейської та, особливо, євроатлантичної інтеграції України. Звернуто увагу на роль України, яка, потерпаючи від незаконної та неспровокованої агресії, консолідувала держави-члени ЄС та НАТО, сприяла зміцненню їхнього оборонного

потенціалу. Аналізуючи вплив російсько-українського конфлікту на світові економічні процеси, автори вказують на зменшення обсягів світової торгівлі, переривання логістичних ланцюгів та інші негативні наслідки. Окрему увагу в роботі приділено інформаційно-пропагандистському супроводі війни, послідовно розкрито методи російської пропаганди, її вплив на інформаційний простір. У монографії детально розкрито роль провідних світових держав у російсько-українському конфлікті, приділено увагу діяльності НАТО, ОБСЄ та інших міжнародних інституцій.

Протягом останнього часу опубліковано велику кількість наукових статей вітчизняних вчених, присвячених окремим міжнародним аспектам російсько-українського конфлікту. Серед цих праць уваги привертають дослідження І. Біласа «Міжнародно-правові аспекти російської агресії проти України, механізм протидії та юридична відповідальність за воєнні злочини і геноцид» (2022 р.), А. Войціховського та О. Бакумова «Збройна агресія Російської Федерації проти України як загроза системі колективної безпеки» (2023 р.), О. Гладенко «Реформування механізму Ради Безпеки ООН крізь призму війни між Російською Федерацією та Україною» (2022 р.), Є. Горюнової «Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014-2022 рр.)» (2022 р.), О. Єгорової та А. Бичковського «Ініціативи Ради Європи як пан'європейський політичний ресурс протидії російській агресії» (2023 р.), Е. Тітко «Особливості захисту прав людини в практиці ЄСПЛ проти РФ в умовах збройного конфлікту» (2023 р.), І. Тодорова та Н. Тодорової «ООН у протидії російській агресії в Україні» (2023 р.), І. Тодорова «Україна – НАТО: сучасний стан відносин і перспективи» (2023 р.) та інших авторів.

Здобутки цих та інших вчених містять низку положень, які створюють методологічне підґрунтя для ефективного дослідження означеної проблематики, і можуть бути покладені в основу цього дослідження.

Метою роботи є комплексне дослідження ролі та значення міжнародних організацій у протидії агресії РФ проти України.

Відповідно до поставленої мети, **завданнями дослідження** є: вивчення ролі і значення інструментів та механізмів ООН у протидії російської агресії; дослідження місця міжнародних судових органів у механізмі притягнення РФ до відповідальності за ведення агресивної війни; аналіз ініціатив Ради Європи як відповіді на повномасштабну російську агресію; визначення ролі та значення інституцій Європейського Союзу у протидії агресії РФ проти України; розкриття змісту діяльності ОБСЄ як регіональної системи колективної безпеки та її ролі у врегулюванні російсько-українського конфлікту; дослідження взаємовідносин України з НАТО на шляху інтеграції нашої держави в євроатлантичний безпековий сектор; розкриття особливостей політики НАТО на підтримку України у збройному конфлікті з РФ.

Об'єктом дослідження є система відносин між Україною та міжнародними організаціями в умовах російсько-українського конфлікту.

Предметом дослідження є особливості діяльності, ролі і значення міжнародних організацій у протидії агресії РФ проти України.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Методи дослідження обрано з огляду на поставлену мету, об'єкт і предмет дослідження. Під час підготовки роботи використовувалися загальнонаукові та спеціальні наукові методи, необхідні для дослідження обраної теми.

Методологічну основу дослідження становить загальнонауковий діалектичний метод, який використано для аналізу сутності та змісту статусу міжнародних організацій. За допомогою методів теоретичного аналізу й синтезу (індукція, дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування, класифікація) проаналізовано наукові погляди на проблему відносин міжнародних організацій і України в умовах російсько-українського конфлікту, досліджено міжнародно-правові документи, які регулюють питання діяльності цих організацій. Формально-логічний метод застосовано для тлумачення та розмежування основних понять і категорій досліджуваного явища, системно-структурний – для визначення передумов

обрання моделі взаємодії України з міжнародними організаціями. Статистичний метод використано при оцінці показників напрямів і обсягів допомоги міжнародних організацій на підтримку України у збройному конфлікті з РФ.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від лютого 2014 року (анексія Криму РФ) по 2024 рік, **географічні рамки** – територія сучасної України у межах її міжнародно визнаних кордонів.

Основу **джерельної бази дослідження** становлять: міжнародні нормативно-правові акти, у тому числі конвенції, договори, міждержавні угоди; національне законодавство; офіційна інформація та звіти міжнародних організацій щодо надання підтримки Україні; наукові публікації за темою дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження студентами різних навчальних курсів зі спеціальностей «міжнародні відносини», «країнознавство», «політологія». Також матеріал дослідження може використовуватися для підготовки наукових публікацій, електронних матеріалів, публікацій в мережі Інтернет.

Структура роботи. Робота складається з трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг роботи становить 102 арк., з яких основного тексту – 88 арк.

Розділ I. Універсальні (глобальні) міжнародні організації у протидії агресії РФ проти України

1.1. Інструменти та механізми ООН у протидії агресії РФ проти України

Провідною універсальною міжнародною організацією, створення для підтримання міжнародного миру, безпеки та сприяння розвитку співробітництва між усіма державами світу, є Організація Об'єднаних Націй (ООН).

Ще під час Другої світової війни держави-учасники антигітлеровської коаліції разом з іншими прогресивними державами визнали необхідність ліквідації Ліги Націй і створення нової світової організації на цілком нових засадах. Такою організацією і стала ООН [13, С. 229].

На конференції у Сан-Франциско (США) 26.06.1945 ухвалений Статут ООН (набув чинності 24.10.1945) [82]. Держави, що підписали Статут (51 держава, серед них і УРСР як республіка у складі СРСР), вважаються засновниками цієї організації.

Відповідно до ст. 1 Статуту ООН, основними цілями організації є: підтримання міжнародного миру та безпеки і вжиття з цією метою ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії; розвиток дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів; здійснення міжнародного співробітництва в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й заохочення та розвиток поваги до прав людини і основних свобод; бути центром для узгодження дій націй з досягнення цих загальних цілей.

Найрадикальніші зміни з часу створення ООН відбулись упродовж 90-х років ХХ століття, коли суттєво трансформувалась уся система міжнародних відносин. Виникнення нових держав унаслідок розпаду СРСР, Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія та Чехословацької Федеративної

Республіки спонукало ООН прийняти 25 нових держав-членів. Тоді здавалося, що ООН здатна ефективно адаптуватися до нової, однополярної системи міжнародних відносин на чолі зі США, яка виникла після завершення «холодної війни». Однак, із початком XXI століття ефективність Статуту ООН як чинника стримування геополітичних амбіцій передусім постійних членів Ради Безпеки ставала дедалі сумнівнішою [8, с. 14].

ООН ніколи не сприймалася світовою спільнотою однозначно. З одного боку, як слушно зазначається у фаховій літературі, у наші дні критики ООН переживають один із своїх «зоряних» моментів. У світі дійсно накопичилося багато проблем, міжнародна система розбалансована, кількість різноманітних протиріч між різними світовими гравцями як ніколи велика, перспективи розвитку людства дуже туманні, ніхто з серйозних експертів не візьметься більш-менш переконливо прогнозувати, як складатимуться справи у світі у навіть найближчому майбутньому. І ООН у цій системі негативних поглядів на світ відводиться чи не центральне місце як одному з головних винуватців у кризі сучасних міжнародних відносин [47, с. 349].

Так, постійний представник України при ООН С. Кислиця висловив думку, що головною перешкодою на шляху реформування ООН є її Статут, який був розроблений за часів формування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин з урахуванням інтересів постійних членів Ради Безпеки ООН. Про необхідність позбутися ілюзій щодо Статуту й надзвичайно пафосного ставлення до ООН загалом говорив також і Генеральний секретар ООН А. Гутерріш у промові з нагоди 75-річного ювілею організації у 2020 році [8, с. 115].

У той же час, слід враховувати і в цілому позитивне ставлення до ООН серед населення більшості країн світу. Згідно з опублікованими даними, за результатами соціологічних досліджень, проведених компанією Pew Research Center у 2021 р. у 19 країнах світу, 65% їх населення ставляться до організації позитивно, і лише 27% - негативно. Найбільш сприятливо до ООН ставилися у Польщі – 84%, Південній Кореї – 81% та Швеції – 80%. Навпаки, найгірше

сприймали організацію в Ізраїлі 70%, Греції – 49% та Японії – 48%. Досить цікавим виявилось те, що молодь набагато більш позитивно оцінювала ООН, ніж люди старшого покоління. Більшість респондентів відзначала, що саме ООН просуває права людини та мир, сприяє економічному розвитку, боротьбі з інфекційними захворюваннями та зі змінами клімату. До речі, і в Україні було приблизно таке саме ставлення до Організації до початку російської агресії [92, с. 39].

Ураховуючи наведені майже полярні погляди, до місця та ролі ООН як у підтриманні миру і безпеки людства в цілому, та і в стриманні російської агресії в Україні слід поставитися максимально об'єктивно та виважено.

Головними органами ООН є Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна й Соціальна Рада, Рада з опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат (ст. 7 Статуту).

Основну увагу в контексті цього дослідження необхідно привернути результатам діяльності двох головних органів ООН, а саме, Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки.

Генеральна Асамблея ООН є її колегіальним органом, що складається з усіх членів Організації. Відповідно до Розділу IV Статуту, Генеральна Асамблея, зокрема, має повноваження: обговорювати будь-які питання чи справи в межах Статуту; обговорювати будь-які питання, що стосуються підтримки міжнародного миру й безпеки; робити рекомендації щодо додержання загальних принципів співробітництва у справі підтримки міжнародного миру й безпеки; звертати увагу Ради Безпеки на ситуації, які б могли загрожувати міжнародному миру й безпеці; рекомендувати заходи для мирного залагодження будь-якої ситуації, яка б могла порушити загальне благополуччя або дружні відносини між націями; розглядати доповіді Ради Безпеки та інших організацій ООН тощо.

Слід зазначити, що резолюції Генеральної асамблеї ООН мають переважно рекомендаційний характер, а виняток становлять резолюції з

адміністративних і фінансово-бюджетних питань, які є обов'язковими як для організації в цілому, так і для держав-учасниць.

Як зазначається фахівцями, резолюція Генеральної Асамблеї ООН, ухвалена 27.03.2014 «Територіальна цілісність України» [121], стала першою знаковою відповіддю міжнародної спільноти на початок збройної агресії РФ проти України. Висловивши рішучий протест у зв'язку із зухвалим порушенням Москвою основоположних принципів та норм міжнародного права, Генеральна Асамблея ООН визнала псевдореферендум про статус Криму незаконним, чітко підтвердила суверенітет, політичну незалежність, єдність і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Резолюцію підтримали 100 країн-членів ООН [92, с. 35].

Дослідниками наголошується, що цей документ став основою всіх подальших міжнародно-правових актів із цього питання. Слід, звичайно, ураховувати, що такі документи є актами «м'якого права», тобто мають рекомендаційний характер і не передбачають жодних правових наслідків за їх невиконання [14, с. 137].

У той же час, агресію Росії в Криму підтримали 11 країн (Росія, Білорусь, Зімбабве, Венесуела, Сирія, Болівія, Вірменія, КНДР, Куба, Нікарагуа й Судан) і 58 країн, у тому числі КНР, проігнорували цю процедуру й утримались від голосування, а 24 країни взагалі не брали участі у голосуванні [8, с. 21].

Наступним важливим нормативно-правовим актом, ухваленим Генеральною Асамблеєю ООН, стала резолюція A/RES/71/205 від 19.12.2016 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополь (Україна)» [116].

Завдяки саме цій резолюції Крим вперше названо «тимчасово окупованою територією», чого не було раніше заявлено з боку міжнародної спільноти. Зазначається, однак, що у сфері захисту прав людини ця резолюція не принесла очікуваного ефекту, у зв'язку з чим до початку повномасштабного вторгнення Росії Генеральна Асамблея ООН прийняла

одразу шість резолюцій з цього питання. Серед них виділяють Кримську резолюцію від 16.12.2021 [114], тому що в ній згадані конкретні особи, переслідувані російським режимом, затверджений факт того, що кримські татари є корінним народом Криму, що є важливим для української сторони, оскільки може підняти рівень підтримки влади України в Криму з боку місцевого населення. У резолюції також порушено проблему мілітаризації Криму та перетворення його фактично на військову базу [100, с. 88]. Також, у цих резолюціях Генеральна Асамблея вказувала, що жодне територіальне придбання або особлива вигода, отримані в результаті агресії, не є і не можуть бути визнані законними, що силове захоплення Криму є порушенням міжнародного права, і підтверджувала також, що ці території мають бути негайно повернені Україні [92, с. 36].

Слід згадати і резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/73/194 «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (Україна), а також частин Чорного і Азовського морів», схвалена 17.12.2018 [115], а також наступні три резолюції з цього приводу.

Незважаючи на усі превентивні заходи, попередження й застороги міжнародного співтовариства, 24.02.2022 РФ розпочала брутальне широкомасштабне вторгнення в Україну, що поклало початок найбільшій війні в Європі з часів Другої світової війни і викликало глибоке обурення світової спільноти. Того ж дня Генеральний Секретар ООН А. Гутерріш засудив чергове порушення РФ суверенітету й територіальної цілісності України [8, с. 29].

З початку повномасштабного вторгнення Генеральна Асамблея ООН схвалила низку вкрай важливих резолюцій, направлених на протидію російській агресії в Україні.

Так, 02.03.2022 ухвалено резолюцію ES-11/1 «Агресія проти України» [117]. У цій резолюції категорично засуджено агресію РФ, висловлено стурбованість з приводу російського вторгнення в Україну, висловлено вимогу щодо повного виведення російських військ з території України, а

також скасування раніше прийнятих рішень щодо статусу Донецької та Луганської областей.

Наступна резолюція ES-11/2 «Гуманітарні наслідки війни в Україні» від 24.03.2022 [119] як і попередня, висунула до РФ вимогу щодо виведення усіх збройних формувань з визнаної суверенної території України, а також звернула увагу на забезпеченні ефективного захисту цивільного населення, об'єктів критичної інфраструктури, а також порушила питання гуманітарної допомоги постраждалим від повномасштабного вторгнення.

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ES-11/3 «Призупинення прав членства Російської Федерації в Раді ООН з прав людини» від 07.04.2022 [122] Росію позбавлено прав у Раді ООН з прав людини через численні порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права.

Одинадцята надзвичайна спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН, присвячена вторгненню Росії в Україну, 12.10.2022 прийняла резолюцію ES-11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй» [112]. Цим документом Асамблея засвідчила свою прихильність суверенітету, незалежності й територіальній цілісності України, рішуче засудила спробу незаконної анексії Криму, Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, а також зажадала від Росії негайного виведення усіх збройних сил з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів.

Як зазначається дослідниками, голосування саме цієї резолюції засвідчило історичний максимум підтримання справедливої боротьби України [92, с. 37].

Важливим документом, спрямованим на подолання наслідків російської агресії, стала резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 від 14.11.2022 «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» [113]. Поряд з іншими питаннями, у документі наголошується на необхідності притягнення РФ до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права і прав

людини, зобов'язання РФ відшкодування збитків, а також запровадження з цією метою ефективного міжнародного механізму відшкодування збитків, у тому числі створення міжнародного реєстру із документування доказів та даних про втрати внаслідок війни, заподіяні фізичним і юридичним особам та державі Україна.

Надалі, 23.02.2023 Генеральна Асамблея ООН проголосувала за проєкт резолюції ES-11/6 «Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні» [118], який відтворював запропоновані восени 2022 р. Україною «формули миру» - плану з десяти пунктів, покликаного завершити повномасштабне російське вторгнення в Україну. Серед іншого, резолюція містила заклики щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, належного поводження з військовополоненими, припинення атак на критично важливу інфраструктуру України. Також, документ сконцентрував увагу на необхідності притягнення до відповідальності винних у агресивній війні осіб, проведенні незалежних міжнародних розслідувань і судового переслідування винних як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Рада Безпеки ООН створена у 1946 році і є однією з основних структур ООН. Згідно з ст. 24 Статуту організації, саме на Раду Безпеки ООН покладено головну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки. До її повноважень, відповідно до розділів VI-VIII Статуту, зокрема, належать: розслідування обставин будь-якого конфлікту або ситуації, що може призвести до міжнародних незгод або суперечностей; вжиття заходів щодо мирного розв'язання спорів між державами, що беруть участь у конфлікті, продовження якого здатне загрожувати міжнародному миру й безпеці; визначення існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії; прийняття рішення щодо використання повітряних, морських або сухопутних сил, якщо це виявляється необхідним для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки.

Найвагомішими серед повноважень Ради Безпеки ООН є запровадження міжнародних санкцій, санкціонування воєнних дій за власними резолюціями, а також проведення миротворчих операцій [15, с. 11].

В останньому випадку держави-члени ООН зобов'язані надавати Раді Безпеки ООН на її вимогу й відповідно до особливої угоди або угод необхідні для підтримання міжнародного миру й безпеки збройні сили, допомогу й відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходу. Така угода або угоди визначають чисельність і рід військ, ступінь їхньої готовності, їхнє загальне розташування та характер надаваних засобів обслуговування і допомоги (ст. 44 Статуту ООН).

Упродовж 1945-1963 рр. рада Безпеки ООН складалася з 11 держав, серед яких п'ять (США, СРСР, Велика Британія, Франція та Китай) були постійними членами з правом вето. Після збільшення кількості держав-членів ООН Рада Безпеки ООН була розширена до п'ятнадцяти членів [4, ч. 76].

На цей час, відповідно до ст. 23 Статуту ООН, постійними членами Ради Безпеки залишаються КНР, Франція, РФ, Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії, а також США. Поряд з цим, Генеральна Асамблея ООН обирає десять інших держав як непостійних членів Ради Безпеки, приділяючи особливу та належну увагу насамперед ступеню їх участі в підтримці міжнародного миру й безпеки та у досягненні інших цілей ООН, а також справедливому географічному розподілу. Непостійні члени Ради Безпеки обираються на дворічний термін.

Держави-члени ООН погоджуються підкорятися рішенням Ради Безпеки й виконувати їх.

Саме держави, які є постійними членами Ради Безпеки ООН, наділені правом вето. Це означає, що кожна із вищевказаних держав має юридичну можливість блокування будь-якого рішення Ради Безпеки ООН, якщо проголосує «проти» певного рішення. Така конфігурація структури Ради Безпеки ООН пояснюється тим, що після Другої світової війни найбільш

економічно та військово потужні держави спільно взяли на себе лідерство та зобов'язання по підтримці міжнародного світового порядку [47, с. 349]. В цілому, як зазначається спеціалістами, інститут постійного членства у Раді Безпеки ООН є доволі унікальним механізмом серед подібних структурних елементів міжнародних організацій і є свого роду прецедентом як у рамках ООН, та і у праві міжнародних організацій загалом [15, с. 11].

Необхідно зауважити, що протягом 1991-2000 рр. право вето використано державами-членами Ради Безпеки ООН лише вісім разів. Це ілюструє, що у цей період держави, які є постійними членами Ради Безпеки, вкрай відповідально та стримано використовували інструмент права вето. На внутрішніх обговореннях представникам цих держав часто вдавалося домовлятися та переконувати один одного, аби не застосовувати прав вето, у тому числі і в питаннях розв'язання військових конфліктів.

Нажаль, докорінним чином ситуація навколо Ради Безпеки ООН змінилася з початку військової агресії РФ проти України у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року.

З цього часу РФ систематично зловживає своїми правами постійного члена Ради Безпеки ООН, ветуючи важливі рішення на підтримання міжнародного миру і безпеки. Так, із 22 випадків застосування вето з 2010 по 2020 рр. одразу 19 разів це робила саме РФ. Саме РФ у перші роки агресії двічі заветовано проекти резолюцій з російсько-українського конфлікту (щодо незаконного референдуму в Автономній Республіці Крим у 2014 р. та створення міжнародного трибуналу щодо збиття літака рейсу МН-17 у 2015 р.) і 15 проектів резолюцій щодо сирійського конфлікту [8, с. 17-18]. Для порівняння, за весь час існування Ради Безпеки його постійний член Франція використала право вето лише 18 разів, а за останні роки – жодного разу [47, с. 351].

Засідання Ради Безпеки ООН щодо ситуації в Україні відбувалися регулярно й надалі. Неодноразово Рада Безпеки обговорювала питання: дотримання Мінських угод, гуманітарної кризи та загальної ситуації на

Донбасі, створення міжнародного трибуналу для розслідування справи про збиття 17.07.2015 малайзійського пасажирського літака в небі над Донбасом, дотримання прав людини в Україні, заяв В. Путіна щодо територіальних змін на Донбасі, щодо ситуації в Криму і з правами кримськотатарського населення окупованого Росією півострова, щодо введення миротворців ООН на окуповану територію Донбасу та посилення санкцій проти Росії, щодо агресивних дій росіян у Керченській протоці проти українських моряків, щодо надання російських паспортів українським громадянам в окремих районах Донецької і Луганської областей, щодо інших загроз, які несе міжнародній безпеці Москва тощо. Утім, РФ систематично блокувала усі рішення Ради Безпеки ООН, які стосувалися її агресивних дій в Україні [8, с. 20-21].

Одразу після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, 25.02.2022 РФ, під головуванням якої відбувалося засідання Ради Безпеки ООН, заблокувала український проект резолюції із засудженням широкомасштабної війни Росії проти України та закликом до виведення російських військ з її території, а також утриматися від будь-якої подальшої незаконної погрози силою або її застосування проти будь якої держави-члена ООН [8, с. 29]. Надалі, протягом перших 15 місяців з початку повномасштабного вторгнення, Рада Безпеки ООН провела 30 засідань, присвячених обговоренню наслідків російської агресії, але РФ ветувала практично усі проекти резолюцій [8, с. 35].

Антиукраїнська діяльність РФ в Раді Безпеки ООН, поряд з ветованням невідгідних для неї резолюцій, включає також використання Ради безпеки як майданчика для поширення завідомо неправдивих відомостей про ситуацію в Україні, а також створення в рамках ООН групи лояльних Росії представників країн-членів, які періодично виступають із програмними промовами, спрямованими на поширення російської пропаганди та зміну акцентів у обговоренні певної теми [30, с. 120].

Таким чином, як слушно вказується дослідниками, систематичне використання Росією впродовж своєї агресії права вето для блокування роботи Ради Безпеки ООН веде до швидкого зменшення ролі цієї найважливішої інституції і до фактичного унеможливлення дальшого виконання нею функцій з підтримання миру та безпеки, ключових для всієї світової спільноти. Водночас, відбувається втрата авторитету ЄС, США та іншими членами Ради Безпеки, іншими потужними державами світу, які, вже через цей статус, відповідальні за міжнародний мир і безпеку [1].

В якості вкрай несприятливої для підтримання миру і безпеки у світі тенденції можуть слугувати і факти неозначеного голосування держав-членів ООН не лише на засіданнях Ради Безпеки, а й під час ухвалення тих чи інших рішень стосовно російсько-українського конфлікту Генеральною Асамблеєю ООН.

В якості прикладу можна навести, зокрема, резолюцію Асамблеї «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також районів Чорного і Азовського морів», за яку у грудні 2019 р. проголосувало лише 63 держави, утримались 66 та одразу 19 голосували проти, серед яких Вірменія, Білорусь, Китай, Куба, КНДР, Іран, Філіппіни, РФ, Сирія, Венесуела та ін. [8, с. 24].

Таким чином, як слушно зазначається фахівцями, немає сумнівів, що РФ і надалі буде активно використовувати всі можливі засоби – енергетичний і торговельно-економічний шантаж, агресивну пропаганду та маніпуляції, інші диверсії у світі на тлі систематичних ядерних погроз для розколу єдності євроатлантичних союзників України, а також залучення на підтримку своєї зовнішньої політики т.зв. «нейтральних» та «пасивних» держав, що не визначилися чітко стосовно своєї політики щодо війни Росії проти України, насамперед, серед держав Азії, Африки, Близького Сходу та Латинської Америки. І той факт, що країни Глобального Півдня формально дотримуються нейтральної позиції, скоріше за все грає на руку РФ [8, с. 38-39]. До того ж, як відзначають фахівці-міжнародники, країни, які не

підтримують Україну в її справедливій війні проти агресора – в меншості, втім, нажаль, репрезентують більшість людства (Індія, Китай, В'єтнам, Іран, Казахстан тощо). Їхні мотиви різні, проте головне – їхнє фактично свідоме ігнорування Статуту ООН [92, с. 39].

Як зазначається в літературі, про проблеми функціонування Ради Безпеки ООН, тому числі в контексті зловживання правом вето його постійними членами, йдеться вже достатньо давно. На ці проблеми звертали увагу як західні дослідники (С. Гасслер, Г. Кехлер та ін.), так і російські науковці (Т. Говердовська, О. Задохін, О. Орлов та ін.). Що стосується останніх, то, справедливо попереджаючи про небезпеку порушення міжнародного права з боку найвпливовіших держав світу – членів Ради Безпеки ООН, вони, напевне, не могли передбачити, що руйнівником сучасної системи стануть не США, зазвичай демонізовані багатьма представниками російської науки, у тому числі і правової, а якраз РФ [1].

У зв'язку з цим, питання щодо реформування системи органів ООН, і особливо порядку формування і процесу прийняття рішень Радою Безпеки, неодноразово порушувалось як на міждержавному рівні, так і серед наукової спільноти.

Так, ще у 1993 р. Генеральна Асамблея ООН сформувала робочу групу з проблем розширення та удосконалення методів роботи Ради Безпеки. З 1994 р. робочою групою підготовлено 16 доповідей з питань справедливого представництва у Раді Безпеки, розширення його членського складу та з інших питань. Однак, як зазначається науковцями, практично усі вони мали абстрактний характер, і робоча група змогла лише визначити шляхи реформ, які врешті не знайшли підтримки [102]. Проблема зловживання правом вето, таким чином, залишається невирішеною.

Показовою у цьому напрямку є 70-та сесія Генеральної Асамблеї ООН, що відкрилась 15.09.2015, на якій значна кількість світових лідерів виступили з прямими заявами про необхідність обмеження права вето в Раді Безпеки ООН, а також щодо кількості її членів. Зокрема, Франція та Мексика

подали спільну декларацію щодо обмеження права вето у разі розгляду ситуацій, що мають наявні ознаки злочинів проти людства, геноциду та військові злочини [12, с. 433].

З метою реагування на зловживання правом вето Генеральна Асамблея ООН у квітні 2022 року ухвалила резолюцію A/RES/76/262 [120], де визначено якісно нове процедурне правило: у разі застосування одним або більше постійними членами Ради Безпеки ООН права вето, протягом десяти днів повинно бути скликано засідання Генеральної асамблеї ООН для обговорення ситуації, щодо якої застосовано право вето. Утім, фахівцями вказується, що з правової позиції це не означає, що застосоване право вето можна обійти чи подолати. Тим не менш, створюється майданчик для обговорення причин застосування вето, хоча це все і не створює ефективного механізму захисту від зловживання правом вето [47, с. 350].

На засіданні Ради Безпеки 24.04.2023 до реформи цього безпекового органу закликали представники США, Великої Британії, Японії та кількох країн ЄС. Про необхідність реформування Ради Безпеки ООН вчергове заявив Генеральний секретар ООН А. Гутерріш під час виступу на саміті «Групи семи» в Хіросімі у травні 2023 р. Україна теж активно відстоює позицію реформування Ради Безпеки ООН, яке набуло особливої актуальності через неспровоковану і брутальну агресію РФ проти України [8, с. 17].

Міжнародною спільнотою і науковцями запропоновано низку шляхів реформування механізму прийняття рішень Радою Безпеки ООН з метою уникнення можливості зловживання правом вето: розширення складу постійних членів Ради Безпеки ООН (як з правом вето, так і без нього); збільшення кількості непостійних членів; модифікація процедури голосування на засіданнях Ради Безпеки, у тому числі введення певних обмежень у можливості застосування права вето та введення так званого «подвійного» вето; недопущення використання права вето самою державою-агресором; наділення Генеральної асамблеї ООН повноваженнями щодо

подолання вето постійного члену Ради Безпеки ООН кваліфікованою більшістю голосів держав-членів, які б представляли усі регіони (Європа, Азія, обидві Америки, Тихоокеанський регіон); позбавлення РФ членства як у Раді Безпеки, так і взагалі в ООН.

На підтримку останньої позиції наводиться, зокрема, той факт, що Росія не є первісним членом ООН (як, наприклад, Україна чи Білорусь), і не була прийнята у члени Організації на підставі постанови Генеральної Асамблеї ООН за рекомендації Ради Безпеки. Статут ООН не передбачає можливості набуття членства в ній в порядку правонаступництва, а відтак, РФ після розпаду СРСР мала б окремо вступати в ООН, оскільки лише така процедура вступу відповідає Статуту організації [40, с. 944; 3, с. 209-211; 25, с. 64-65]. Дехто з вчених для вирішення цієї проблеми пропонує використати можливості Міжнародного Суду ООН, який може надати аргументовані висновки з цього питання. У зв'язку з цим, пропонується направити відповідний запит до цього органу, базуючись на положеннях ч. 1 ст. 96 Статуту ООН [29, с. 180].

В якості «гібридної» альтернативи подолання права вето запропоновано спробу заміни держави-члена Ради Безпеки ООН. В якості аналогії наводиться ситуація 1971 р., коли місця в ООН і Раді Безпеки ООН позбавили Тайвань та передали його КНР (резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2578). Дипломати Тайваню назвали той крок зрадою ідеалів ООН, однак жодних наслідків це не мало [47, с. 352].

Звертається увага і на те, що, наприклад, такі держави, як ФРН, Японія, Індія, тобто великі країни зі значно більшим політичним та економічним потенціалом, аніж РФ, які справді відповідають критеріям Статуту ООН, можуть сприяти підтримці міжнародного миру й безпеки і бути постійним членом Ради Безпеки [1].

У той же час, фахівцями звертається увага на видиму складність у реалізації пропозиції щодо виключення РФ з членів Ради Безпеки та ООН в цілому. Положення того ж самого Статуту ООН передбачають необхідність

для реалізації цієї процедури голоси двох третин від складу Ради Безпеки включно з голосами всіх п'яти постійних членів. РФ, посідаючи нині місто СРСР, як постійний член Ради Безпеки мало ймовірно проголосує за виключення себе з членів ООН [15, с. 13].

В цілому, як справедливо зазначає С.В. Віднянський, на заваді реалізації цих та інших подібних проектів, пропозицій і намірів стоять виклики сучасного глобального світу, коли між націями немає єдності, тривають війни між членами ООН, виникають суперечності між старими й новими демократіями, загострюються гуманітарні проблеми у світі тощо [8, с. 17]. У той же час, дослідниками наголошується, що незважаючи на наявність системної кризи всередині ООН, викликаній систематичним порушенням РФ норм міжнародного права і блокуванням діяльності Ради Безпеки як основного органу з питань врегулювання конфліктів, ООН все ж-таки зберігає значний потенціал у забезпеченні національної безпеки окремих держав [30, с. 120-121].

Поряд з вирішенням суто політичних питань, ООН Україні надається гуманітарна, правова та економічна підтримка. Так, у березні 2014 р. засновано Моніторингову місію ООН з прав людини в Україні. Місія здебільшого займалася вивченням фактів порушень міжнародного гуманітарного права, готувала регулярні звіти та доповіді про ситуацію на конфліктних територіях, вела статистику вбитих та постраждалих. Ця місія була цінною для української сторони, оскільки дозволяла фіксувати злочини та доносити інформацію керівникам держав, висвітлювати правду про те, що відбувалося на окупованих територіях. Припускається, що Україна зможе використовувати отримані місією відомості як докази в міжнародних судових інстанціях [100, с. 89].

У гуманітарній сфері важливу роль відіграла ініціатива ООН під назвою План гуманітарного реагування, прийнятий у лютому 2015 року. Серед практичних заходів структур ООН також згадується Програма ООН із відновлення та розбудови миру на території Донецької та Луганської

областей, основними компонентами якої стали економічні питання, у тому числі відновлення пошкодженої в ході бойових дій інфраструктури [100, с. 89-90].

Безумовно, діяльність ООН щодо підтримки України у збройному протистоянні з РФ не вичерпується заходами, що вживаються її головними органами – Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки. Структурами з початку повномасштабної агресії Україні надається різностороння гуманітарна, економічна, технічна та правова допомога.

До наслідків подолання повномасштабної агресії РФ долучено низку інших офіційних структур ООН, серед яких, зокрема, МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії), ЮНЕСКО (спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури), ЮНІСЕФ (спеціалізована установа ООН із захисту прав і свобод дітей), ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), СПП (Світова продовольча програма), ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я), Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Управління ООН з координації гуманітарних справ та ін.

В цілому, однак, слід погодитись з тим, що під час реагування на повномасштабну агресію РФ проти України ООН не використала усі свої можливості та інструменти. Основним заходом допомоги, на який сподівалося керівництво України, мало стати проведення повноцінної миротворчої місії під егідою ООН. Миротворча місія мала призвести до припинення бойових дій, роззброєння терористів, встановлення контролю над кордоном та подальше звільнення окупованих територій [100, с. 90].

Однак, ООН, у тому числі завдяки систематичним зловживанням РФ як постійного члена Ради Безпеки ООН (за мовчазної підтримки КНР та низки інших держав Глобального Півдня) не спромоглася організувати і провести миротворчу місію.

Переважаючим чином зусилля ООН та її керівних органів зосередились у вирішенні гуманітарних проблем, допомозі біженцям, постраждалим

унаслідок агресії, накопиченні масиву статистичних та інших даних щодо постраждалих, біженців, матеріальних збитків, розгвинченні міфів, які поширює РФ, моральній підтримці держави Україна та українського народу.

1.2. Міжнародні судові органи у механізмі відповідальності РФ за ведення агресивної війни проти України

Міжнародно-правові заходи, спрямовані на припинення агресії, повинні включати притягнення до відповідальності РФ як держави, а також осіб, безпосередньо винних у злочинах, реституції порушених прав, компенсації завданої шкоди, гарантування неповторення таких дій [1]. Позовна робота у міжнародних судових інстанціях із притягнення РФ до міжнародно-правової відповідальності визначена в якості одного з основних напрямів зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки (п. 43 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020) [87].

Практичне втілення цієї діяльності полягає у роботі як національних, так і міжнародних судових органів, серед яких особливе значення має діяльність Міжнародного Суду ООН, Міжнародного кримінального суду та спеціальних міжнародних трибуналів.

Відповідно до розділу XIV Статуту ООН, Міжнародний Суд ООН є головним судовим органом цієї організації. Правовою основою його діяльності є як власне Статут ООН, так і Статут Міжнародного Суду ООН [81].

Усі держави-члени ООН є учасниками Статуту Міжнародного Суду. Відповідно до цього Статуту, Суд складається з колегії незалежних суддів у кількості п'ятнадцяти осіб. Місцезнаходженням суду є м. Гаага (Нідерланди). Що стосується компетенції і функцій Міжнародного Суду ООН, то його діяльність включає в себе два напрямки – здійснення власне правосуддя та надання консультативних висновків.

Відповідно до ст. 34 Статуту Міжнародного Суду, сторонами у справах, що розглядаються судом, можуть бути лише держави. Таким чином, Суд не розглядає заяви (скарги) приватних осіб і не здійснює кримінальне переслідування винних у вчиненні злочинів. До відання Суду належать усі справи, які будуть передані йому сторонами, і усі питання, спеціально передбачені Статутом ООН, чинними договорами і конвенціями (ст. 36 Статуту Міжнародного Суду).

Рішення Міжнародного Суду ООН є обов'язковими лише для держав, що брали участь у справі, і лише по конкретній справі. Рішення Суду є остаточним і оскарженню не підлягає. Кожна держава-член ООН зобов'язується виконати рішення Міжнародного Суду у тій справі, в якій вона є стороною.

Також, відповідно до ст. 96 Статуту ООН, Генеральна Асамблея ООН або Рада Безпеки ООН можуть запитувати від Міжнародного Суду консультативні висновки з будь-якого юридичного питання. Правом на звернення за отриманням консультативних висновків наділені і інші органи ООН та спеціалізовані установи в межах їхнього кола діяльності, за умови отримання дозволу на такий запит від Генеральної Асамблеї ООН.

Історично Міжнародний Суд ООН заснований замість Постійної палати міжнародного правосуддя – постійно діючого судового органу при Лізі Націй з 1922 р. до лютого 1940 року.

У жовтні 1945 р. Палата на своїй останній сесії ухвалила рішення про передачу своїх архівів і майна новоствореному Суду, який також мав засідати в Палаці миру в Гаазі. У квітні 1946 р. Постійну палату офіційно розпущено. Ще раніше, у лютому 1946 р., Генеральна Асамблея ООН і Рада Безпеки ООН вибрали перших суддів Міжнародного Суду, а його перше засідання проведено 18.04.1946.

Більша частина справ, які розглядає Міжнародний Суд ООН, стосується територіальних і прикордонних суперечок. Значна кількість справ пов'язана з морськими суперечками та питаннями, що стосуються морського права.

В якості прикладу можна навести справу, у межах якої у 2004 р. Румунія подала до суду позов проти України щодо визначення морських кордонів у районі острова Зміїний. Рішенням від 03.02.2009 [111] суд встановив морські кордони між державами і визначив виключні економічні зони Румунії та України. При цьому, обидва учасники спору висловили задоволення рішенням суду. Інша група справ пов'язана з питаннями державної юрисдикції та дипломатичного і консульського права.

Однак, найважливіші суперечки в практиці Суду стосувалися справ про незаконне застосування сили. Першою у контексті протистояння збройній агресії Росії стала справа за позовом України від 16.01.2017 [98] до РФ з метою притягнення останньої за вчинення актів тероризму і дискримінації протягом її незаконної агресії проти України.

Позов подано у зв'язку з порушенням РФ Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [41] та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [42]. Щодо порушення першої з цих конвенцій, Україна доводила, що РФ надає зброю та інші види допомоги незаконним збройним формуванням, які вчинили низку актів тероризму на території України, серед яких збиття літака малайзійських авіаліній рейсу МН17, обстріли жилих районів Маріуполя і Краматорська, знищення цивільного пасажирського автобусу неподалік від Волновахи, а також смертельний вибух під час мирного зібрання в Харкові.

Порушення другої з конвенцій стосувалися кампанії дискримінації неросійських громад Криму, у тому числі спільнот етнічних українців і кримських татар, що виразилося у забороні діяльності Меджлісу кримськотатарського народу, хвилі зникнень, вбивств, свавільних обшуків і затримань, обмеженні викладання українською і кримськотатарською мовами, утисках засобів масової інформації.

За результатами розгляду справи Міжнародний Суд ООН частково задовольнив вимоги України. У рішенні від 31.01.2024 [107] суд визнав такою, що порушує п. 1 ст. 9 Міжнародної конвенції про боротьбу з

фінансуванням тероризму, бездіяльність РФ у тому, що її влада системно не розслідувала ймовірні злочини щодо фінансування тероризму.

Також, суд визнав дискримінацією українців і кримських татар через масове закриття шкіл з українською мовою навчання. І хоча більшість тверджень України суд не сприйняв належним чином доведені, цим рішенням РФ фактично уперше в історії Міжнародного Суду ООН визнана винною у порушенні норм міжнародного права у відносинах з Україною.

Після початку повномасштабної агресії, 26.02.2022 Україна звернулася до Міжнародного Суду ООН з позовом до РФ у зв'язку з порушенням останньою Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року [32]. При поданні позову Україна також відразу подала клопотання про запобіжні заходи, в якому просила суд зобов'язати РФ зупинити ведення війни в Україні. Серед іншого, Україна просила зупинити так звану «спецоперацію», забезпечити, щоб будь-які формування, які перебувають під її впливом або контролем, припинили воєнні дії, а також не вживати заходи, що можуть погіршити або ускладнити спір.

За результатами розгляду клопотання 16.03.2022 Міжнародний Суд ООН прийняв рішення про вжиття тимчасових заходів [106], а саме: Росія повинна негайно припинити військові операції, які вона розпочала 24.02.2022 на території України; РФ повинна забезпечити, щоб будь-які військові або нерегулярні збройні формування, які можуть керуватися або підтримуватися нею, а також будь-які організації та особи, які можуть перебувати під її контролем або керівництвом, не вживали жодних заходів для сприяння військовим операціям; обидві сторони утримуються від будь-яких дій, що можуть погіршити чи продовжити спір, або ускладнити його вирішення.

Поряд з цим, у рішенні містилась низка інших важливих тверджень. Перш за все, як зазначено у рішенні, суд не знайшов доказів на підтвердження тверджень РФ про геноцид на території України. Фактично, рішення суду про застосування тимчасових заходів стало своєрідним

документальним закріпленням факту повномасштабного вторгнення РФ в Україну і ведення нею агресивної війни.

Нажаль, у відповідь на це рішення 17.03.2022 МЗС РФ цинічно заявило, що Міжнародний Суд ООН нібито взагалі не має юрисдикції розглядати справу за позовом України з вимогою припинення російської агресії проти цивільних об'єктів України [8, с. 31]. Таким чином, рішення про вжиття тимчасових заходів Росією показово проігноровано, і військова збройна агресія на території України продовжилась.

Улітку 2022 р. до позову України приєдналися одразу 32 держави-члени ООН (Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Канада та ін.), а у вересні того ж року – й США, що є безпрецедентним випадком у практиці Міжнародного Суду ООН.

Надалі, 02.02.2024 суд визнав свою юрисдикцію у цій справі – дійшов висновку про прийнятність розгляду справи по суті і, при цьому, відхилив п'ять з шести попередніх заперечень РФ. На цей час справа перебуває на розгляді Суду.

Протягом усього ХХ століття світова спільнота намагалась вирішити проблему, пов'язану з неможливістю притягнення винних до кримінальної відповідальності за геноцид і злочини агресії. І лише наприкінці 90-х років, після закінчення «холодної» війни, в Римі під егідою ООН скликано Дипломатичну конференцію, під час якої світова спільнота досягла історичного рубежу, підписавши Римський статут [78] - правову основу роботи Міжнародного кримінального суду [45, с. 405]. Міжнародник кримінальний суд, також відомий як Гаазький трибунал, став першим постійним наднаціональним судом у кримінальних справах, створеним на основі спеціального міжнародного договору з метою подолання безкарності осіб, відповідальних за найтяжчі злочини [105, с. 139].

У свою чергу, Римський статут Міжнародного кримінального суду є сучасним і комплексним міжнародним договором, який містить перелік

міжнародних злочинів і визначає механізм притягнення осіб, винних у їх вчиненні, до відповідальності на міжнародному рівні [5, с. 170].

Римський статут ухвалений 17.08.1998 та набрав чинності 01.07.2002. Україною Статут підписаний 20.01.2000, але ратифікований лише 21.08.2024 [67] із заявою щодо позбавлення юрисдикції Міжнародного кримінального суду по ст. 8 «Воєнні злочини» на 7 років.

На цей час державами-учасницями Римського статуту є понад 120 держав, що представляють усі регіони світу: Західну та Східну Європу, Північну Америку, Латинську Америку та Карибський басейн, Африку та Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Суд фактично діє з 2002 р. і територіально розміщується у м. Гаазі (Нідерланди). З жовтня 2023 р. в Києві функціонує Представництво Міжнародного кримінального суду в Україні.

Відповідно до ст. 5 Статуту, Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів, як злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. При цьому, у Статуті надається змістовне визначення геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

У той же час, у ч. 2 ст. 5 Статуту міститься застереження, згідно з яким суд здійснюватиме юрисдикцію стосовно злочину агресії лише тоді, як у Статуті буде зроблено визначення цього злочину та встановлено умови, за яких суд здійснює юрисдикцію стосовно нього. У зв'язку з тим, що сторони досі не змогли прийти до єдиного визначення поняття «агресії», на цей час Міжнародний кримінальний суд позбавлений можливості здійснювати правосуддя у справах, пов'язаних зі злочинною агресією.

Слід зазначити, що під час кримінального переслідування обвинувачених у вчиненні вищевказаних злочинів Міжнародний кримінальний суд не замінює національні суди, оскільки обов'язком кожної з держав-учасниць є здійснення власної кримінальної юрисдикції стосовно осіб, що вчинили міжнародні злочини. Суд здійснює переслідування лише

тоді, коли держава не здатна або не бажає належним чином здійснювати розслідування або кримінальне переслідування злочинців.

Відповідно до ст. 77 Статуту, в якості основних видів покарань Суд може призначати довічне позбавлення волі або позбавлення волі на певний строк (до 30 років), а на додаток – штраф, а також конфіскацію доходів, майна та активів, отриманих безпосередньо або опосередковано в результаті злочину.

Міжнародний кримінальний суд не належить до офіційних структур ООН, однак може порушувати справи за поданням Ради Безпеки ООН. Що стосується практичних результатів діяльності Міжнародного кримінального суду, то за більш ніж 20 років функціонування Офіс Прокурора ініціював відкриття понад 30 кримінальних проваджень, однак лише чотири з них отримали логічне завершення [44].

Станом на цей час, за ініціативою Прокурора Міжнародного кримінального суду здійснюється кримінальне переслідування шести російських високопосадовців за вчинення воєнних злочинів під час повномасштабної війни проти України:

- 17.03.2023 видано ордери на арешт Президента РФ Путіна В.В. та Уповноваженої з прав дитини РФ Львової-Белової М.О. за підозрою у незаконній депортації дітей з тимчасово окупованих територій України до Росії;

- 05.03.2024 видано ордери на арешт представників вищого воєнного командування РФ – генерал-лейтенанта Кобилаша С.І. та адмірала Соколова В.М. – за організацію нападів на цивільні об'єкти (перш за все, об'єкти енергетичної інфраструктури України), заподіяння надмірної шкоди цивільним особам та їхньому майну, а також злочини проти людяності;

- 25.06.2024 видано ордери на арешт колишнього міністра оборони РФ Шойгу С.К. та начальника Генерального штабу Герасимова В.В., яким інкримінується організація нанесення ракетних ударів по українській енергетичній інфраструктурі щонайменше з 10.10.2022 до 09.03.2023 [110].

Як зазначається фахівцями, Україна тісно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом. Верховною Радою внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України, який доповнено розділом про особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом [61]. Україна передає необхідні докази, надає підтримку в розслідуваннях Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду, а також створює умови, аби співробітники Суду діяли безпосередньо в Україні. Для цього відкрито польовий офіс Міжнародного кримінального суду – найбільше представництво Суду за межами м. Гааги [5, с. 174-175].

У той же час, ураховуючи формальну неспроможність Міжнародного кримінального суду здійснювати кримінальне переслідування за злочини агресії, а також той факт, що РФ відкликала свій підпис з Римського статуту, науковцями [45, с. 408; 1; 2, с. 468] і міжнародною спільнотою протягом останніх років пропонується запровадити спеціальний міжнародний трибунал для розслідування злочину агресії. Створення такого трибуналу підтримували ПАРС (резолюція від 28.04.2022), Парламентська асамблея НАТО (резолюція від 21.11.2022), Європейський парламент (резолюція від 19.01.2023).

Міжнародна спільнота має досвід у створенні таких інституцій. Починаючи з середини ХХ століття, були створені чотири спеціалізовані кримінальні трибунали: Міжнародний військовий трибунал для суду та покарання головних воєнних злочинців європейських країн Осі (Нюрнберзький трибунал, 1945 р.), Міжнародний військовий трибунал для Далекého Сходу (Токійський трибунал, 1946 р.), Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (1993 р.), а також Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (1994 р.).

В усіх випадках діяльність трибуналів була достатньо ефективною і призвела до притягнення до кримінальної відповідальності осіб (у тому числі вищого керівництва держав) за вчинення злочинів проти людяності і геноцид.

Уявляється, що спеціальний міжнародний трибунал має бути наділений повноваженнями здійснювати розслідування та судове переслідування злочину агресії, вчиненого політичним і військовим керівництвом РФ, без будь-яких обмежень імунітетом вищих державних посадовців. Доцільним при цьому є створення трибуналу не лише для вищого керівництва РФ, а й для чинного Президента Республіки Білорусь Лукашенка О.Г., а також осіб з його найближчого оточення.

Створення такого трибуналу дозволить не лише притягнути до відповідальності осіб, винних у злочині агресії, а й впровадити дієвий механізм стягнення репарацій з РФ за вчинення злочинів проти людства.

Висновки до першого розділу.

З початку повномасштабного вторгнення ООН засвідчила свою прихильність суверенітету, незалежності й територіальній цілісності України, рішуче засудила спробу незаконної анексії українських територій, а також зажадала від Росії негайного виведення усіх збройних сил з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів.

ООН закликала РФ до дотримання норм міжнародного гуманітарного права, належного поводження з військовополоненими, припинення атак на критично важливу інфраструктуру України, а наголосила на необхідності притягнення РФ до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини, та зобов'язання відшкодування збитків. Поряд з вирішенням суто політичних питань, структурами ООН Україні надається різностороння гуманітарна, економічна, технічна та правова допомога.

Притягнення до відповідальності РФ як держави, а також осіб, безпосередньо винних у злочинах, компенсація завданої шкоди забезпечується діяльністю як національних, так і міжнародних судових органів, серед яких особливе значення має діяльність Міжнародного Суду

ООН, Міжнародного кримінального суду та спеціальних міжнародних трибуналів.

Станом на цей час, у Міжнародному кримінальному суді здійснюється кримінальне переслідування шести російських високопосадовців за вчинення воєнних злочинів під час повномасштабної війни проти України.

Ураховуючи формальну неспроможність Міжнародного кримінального суду здійснювати кримінальне переслідування за злочини агресії, доцільним є запровадження спеціального міжнародного трибуналу для розслідування злочинів агресії з боку політичного і військового керівництва РФ та Республіки Білорусь, що дозволить не лише притягнути до відповідальності осіб, винних у злочині агресії, а й впровадити дієвий механізм стягнення репарацій з держави-агресора за вчинення злочинів проти людства.

Розділ II. Регіональні (європейські) міжнародні організації у протидії агресії РФ проти України

2.1. Ініціативи Ради Європи як відповідь на повномасштабну російську агресію

Російське повномасштабне вторгнення в Україну торкнулося всіх об'єднаних європейським простором держав. У зв'язку з цим, у сукупності заходів міждержавних об'єднань на підтримку України особливе місце належить Раді Європи як першій загальноєвропейській організації [23, с. 234]. Рада Європи (Council of Europe) стала першою європейською міждержавною організацією, створеною після Другої світової війни.

Відправною подією в історії створення Ради Європи стала промова Вінстона Черчіля 19.09.1946 в Університеті Цюриха, в якій він запропонував, на зразок США, створити Сполучені Штати Європи – для подолання розколу континенту і катастрофічних наслідків Другої світової війни. Ідея здобувала серед європейських політиків нових і нових прибічників [57, с. 5-6].

Датою створення Ради Європи стало 05.05.1949, коли десять держав-засновниць – Бельгія, Велика Британія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Франція та Швеція підписали Статут Ради Європи, який визначив мету її створення та функціонування, принципи діяльності, компетенцію, організаційну структуру, умови членства, а також функції та порядок діяльності її органів.

Відповідно до ст. 1 Статуту [83] метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Ця мета повинна досягатися за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту і збереження та подальшого здійснення прав

людини і основних свобод. Відповідно до ст. 10 Статуту, органами Ради Європи є Комітет Міністрів, Парламентська асамблея (ПАРЄ), а також Секретаріат Ради.

Україна приєдналася до Ради Європи у 1995 р. На час приєднання Україна стала 37-ю державою-членом організації. Наразі Рада Європи налічує 46 членів. Крім того, шість держав є державами-спостерігачами – Канада, Ватикан, Ізраїль (спостерігач у ПАРЄ), Японія, Мексика, США.

Керівним органом Ради є Комітет Міністрів, який складається з числа міністрів закордонних справ країн-учасниць. Дорадчим органом Ради Європи є ПАРЄ. Асамблея може обговорювати будь-які питання та вносити рекомендації щодо будь-якого питання, яке відповідає меті і компетенції Ради Європи (ст. 23(1) Статуту).

Як зазначається в літературі, за юридичною природою ПАРЄ є органом парламентського типу, оскільки в основу її формування закладений принцип пропорційного представництва. Кількість представників від кожної держави (від 2 до 18) залежить від кількості населення [43, с. 182]. На цей час ПАРЄ складається з 306 членів.

При Раді Європи діє створений у 1959 р. і реформований у 1998 р. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який здійснює догляд за дотриманням основного європейського документа із захисту прав людини – Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [21] ЄСПЛ розглядає як індивідуальні скарги фізичних осіб, які використали усі можливості захисту своїх прав на національному рівні, так і позови держав-учасників.

До Європейської конвенції з прав людини Україна приєдналась у 1997 р., відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції [66]. Згідно з цим законом, Україна повністю визнає юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Фахівцями зазначається, що протягом першого року повномасштабного вторгнення саме Рада Європи вийшла з найбільшою кількістю заяв на підтримку України, втілених у рішеннях комітетів, конференцій, засідань ПАРЄ, політичних деклараціях, висновках експертів, меморандумах та планах дій [23, с. 234].

Слід зазначити, що інститути Ради Європи займали активну позицію щодо підтримки України з 2014 р., тобто і до початку повномасштабного вторгнення.

Так, ПАРЄ у цей період прийнято низку визначальних документів [96] серед яких резолюції: 1988 (2014) від 09.04.2019 «Останні події в Україні: виклики функціонуванню демократичних інститутів»; 2028 (2015) від 27.01.2015 «Гуманітарне становище українських біженців та переміщених осіб»; 2067 (2015) з Рекомендацією 2076 (2015) «Особи, зниклі безвісті під час конфлікту в Україні»; 2132 (2016) від 12.10.2016 «Політичні наслідки російської агресії в Україні»; 2198 (2018) з Рекомендацією 2119 (2018) «Гуманітарні наслідки війни в Україні»; 2231 (2018) від 28.06.2018 «Українські громадяни, утримувані Російською Федерацією як політичні в'язні»; 2387 (2021) від 23.06.2021 «Порушення прав людини, вчинені проти кримських татар у Криму» тощо.

В усіх цих документах ПАРЄ підтверджувала повну легітимність нової влади в Україні, зверталась із закликами щодо виправлення гуманітарної ситуації в Україні, торкалась проблем зниклих осіб, звільнення полонених та політичних в'язнів, засуджувала незаконну анексію Криму і закликала повернути Україні контроль над півостровом.

При цьому, Резолюція ПАРЄ 2133 (2016) «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, невідконтрольних українській владі» [96] стала першим міжнародним документом, який визнав Російську Федерацію стороною конфлікту.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації фахівці виділяють низку тематичних блоків серед ініціатив Ради Європи: заяви-

засудження російської агресії; заяви структур Ради Європи про відповідний напрям допомоги Україні; документи про виключення Російської Федерації із Ради Європи; висновки про ситуацію на війні з висвітленням злочинів окупантів; декларації про порушення прав людей, з наголосом на порушення прав дітей; рішення про запровадження міжнародного судочинства; резолюції стосовно закриття неба над Україною та безпеки на Запорізькій атомній станції; документи щодо допомоги біженцям [23, с. 234].

Так, після повномасштабного вторгнення ПАРЄ ухвалила висновок 300 (2022) від 15.03.2022 «Наслідки агресії Російської Федерації проти України» [96], в якому зазначила, що у зв'язку з серйозними порушеннями Росією Статуту Ради Європи, Асамблея підтримує процедуру виключення Російської Федерації з Ради Європи. Згідно з висновком, Асамблея вважає, що Російська Федерація більше не може бути членом Ради Європи, тому пропонує Комітету Міністрів Ради Європи закликати Росію негайно вийти з Ради Європи, а у разі її невиходу прийняти рішення про припинення членства Російської Федерації в організації.

У цьому ж документі наголошено на відверту загрозу безпеці в Європі від керівництва Російської Федерації, з огляду на акти військової агресії не лише проти України, а й проти Республіки Молдова і, зокрема, окупацію її Придністровського регіону, акт військової агресії проти Грузії та наступну окупацію двох її регіонів у 2008 році. На думку дослідників, цей документ, об'єднуючи в єдине ціле розв'язані і підтримувані військовою присутністю Росії конфлікти і війни на пострадянському просторі, з одного боку, є політично потужним, адже запускає в публічний простір посил на недооцінені раніше масштаби імперських зазіхань РФ, а з іншого – зорієнтованим на майбутнє, бо є демонстрацією колективної готовності Європи підтримувати, принаймні на рівні політичної риторики, подальше звільнення окупованих територій від агресора [23, с. 237].

На основі цього документу Комітетом міністрів Ради Європи прийнято Резолюцію CM/RES (2022)2 від 16.03.2022 «Щодо припинення членства Російської Федерації в Раді Європи» [76].

Таким чином, з 16.03.2022 РФ припинила членство у Раді Європи.

З урахуванням виключення Росії з Ради Європи, припинено членство держави-агресора у низці інших організацій, що діють під егідою Ради Європи – Групі міжнародного співробітництва у боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу, Групі співробітництва із запобігання, захисту та організації надання допомоги під час великих природних і техногенних катастроф (EUR-OPA), Європейському фонді підтримки спільного виробництва та розповсюдження творчих кінематографічних та аудіовізуальних творів «Eurimages», Європейській комісії за демократію через право (Венеціанській комісії), Угоді держав проти корупції (GRECO).

Надалі, вже 17.03.2022 на засіданні Комітету Міністрів Ради Європи ухвалено взаємопов'язане за логікою Рішення «Відносини між Радою Європи та Білоруссю». Воно призупинило права Білорусі – країни, що активно підтримує агресію Росії проти України, – брати участь як спостерігач або в будь-якій іншій якості в засіданнях і діяльності Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад або в будь-яких допоміжних органах Ради Європи, а також призупинило право представництва Білорусі в антикорупційній моніторинговій структурі Ради Європи GRECO [23, с. 237].

Під час другої частини сесії 2022 року ПАРЕ ухвалено дві резолюції (2433 (2022) і 2436 (2022)) та рекомендації (2228 (2022) і 2231 (2022)) на теми «Наслідки продовження агресії Російської Федерації проти України: роль і відповідь Ради Європи» та «Агресія Російської Федерації проти України: забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та інші міжнародні злочини» [96].

У цих резолюціях і рекомендаціях наголошується на необхідності: збільшення підтримки України з боку держав-членів Ради Європи; припинення будь-яких поставок зброї, комплектуючих для російської

військової промисловості та товарів подвійного призначення, і накладення санкцій на всі треті держави, які намагатимуться обійти ембарго; надання підтримки біженцям з України; надання підтримки прокурору Міжнародного кримінального суду у розслідуваннях та переслідуванні підозрюваних у вчиненні військових злочинів, злочинів проти людяності та, можливо, геноциду; створення *ad hoc* міжнародного кримінального трибуналу шляхом укладення багатостороннього міждержавного договору під егідою ООН, за підтримки Ради Європи, ЄС та інших міжнародних організацій, для розслідування та покарання за злочини агресії, вчинені політичним і військовим керівництвом РФ; використання активів громадян РФ, на яких накладено санкції у зв'язку з агресією РФ проти України, після їх остаточної конфіскації для відшкодування будь-якої шкоди Україні та її громадянам унаслідок агресії.

Резолюцією 2452 (2022) від 23.06.2022 «Забезпечення відповідальності за збиття літака рейсу МН17» [96] ПАРЄ підтримала позицію, згідною з якою найпереконливішим сценарієм збиття літака рейсу МН17 є той, за яким літак був збитий російською ракетою «Бук», наданою військовим підрозділам, контрольованим РФ.

Послідовно відстоюючи позицію європейської спільноти, 13.10.2022 ПАРЄ одностайно ухвалила Резолюцію 2463 (2022) «Подальша ескалація агресії Російської Федерації проти України» [96], у якій, зокрема, закликала держави-члени Ради Європи прискорити створення Спеціального міжнародного трибуналу для покарання за злочин агресії проти України та всеохоплюючого міжнародного компенсаційного механізму з відшкодування збитків, завданих агресією, включаючи створення реєстру цих збитків.

У тісній взаємодії з українською владою розроблений і 14.12.2022 ухвалений План дій «Стійкість, відновлення та реконструкція (2023-2026)». Новий План дій має на меті підвищити стійкість державних інституцій шляхом зміцнення демократичного врядування та верховенства права, а

також захисту прав людини. План спрямований на підтримку програми реформ з точки зору європейської перспективи.

У межах Плану Рада Європи працюватиме з українською владою для задоволення її нагальних потреб відповідно до пріоритетів, включаючи підтримку у реалізації заходів, зокрема, у сферах конституційного правосуддя, боротьби з корупцією та відмиванням грошей, розвитку належного, ефективного та надійного правосуддя, сприяння свободі слова та свободі засобів масової інформації, посилення захисту національних меншин.

Діяльність Ради Європи при реалізації цього плану тісно координується з іншими організаціями, у тому числі з ЄС, ООН та ОБСЄ, також двосторонніми донорами [84].

Низку ініціатив протягом 2022-2024 рр. структурами Ради Європи реалізовано у сфері захисту прав людей, постраждалих від повномасштабного вторгнення РФ.

Серед них слід особливо виділити Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи «Про захист прав жінок і дівчат з числа мігрантів, біженців та шукачів прихистку» від 20.05.2022, Резолюцію «Захист та альтернативний догляд для дітей мігрантів та біженців без супроводу дорослих та розлучених з сім'єю» від 22.06.2022, Меморандум про наслідки війни в Україні від Комісара Ради Європи з прав людини від 08.07.2022, Резолюції ПАРЄ 2476 (2022) «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» від 24.01.2023, 2495 (2023) «Депортації та насильницькі переміщення українських дітей та інших цивільних осіб до Російської Федерації або на тимчасово окуповані території України: створення умов для їхнього безпечного повернення, припинення цих злочинів та покарання за них» від 27.04.2023, 2529 (2024) «Становище дітей України» від 25.01.2024, 2562 (2024) «Невідкладний заклик до Європи та її партнерів: передбачити негайні та довгострокові рішення на підтримку переміщених осіб з України» від 27.06.2024.

Важливим узагальнюючим документом стала одностайно ухвалена Резолюція ПАРЄ 2482 (2023) «Правові та правозахисні аспекти агресії

Російської Федерації проти України» від 26.01.2023 [96]. У Резолюції Асамблея рішуче підтримала створення спеціального міжнародного кримінального трибуналу для розслідування злочину агресії проти України і, що важливо, поширення його юрисдикції на акти агресії, розпочатої РФ в лютому 2014 року, а також на роль і співучасть лідерів Білорусі в агресивній війні проти України. Асамблея закликала всі держави-члени Ради Європи створити міжнародний механізм компенсації, включаючи міжнародний реєстр збитків, у співпрацю з українською владою.

З урахуванням закликів, висловлених у Резолюції ПАРЄ 2482 (2023), Комітет Міністрів Ради Європи прийняв власну Резолюцію CM/Res (2023)3 «Про встановлення розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України» [77].

Документом створено Реєстр збитків для України (RD4U) як систему обліку заяв, поданих фізичними та юридичними особами, а також державою Україна про відшкодування збитків, втрат та шкоди, заподіяних агресією Російської Федерації проти України. Цією ж резолюцією затверджено і Статут Реєстру збитків, завданих агресією РФ, який визначає мандат Реєстру, його функції, структуру управління та порядок участі в ньому.

Про створення Реєстру оголошено на IV Саміті глав держав та урядів Ради Європи, що відбувся у Рейк'явіку 16-17.05.2023.

Особливо підкреслюється, що Реєстр запроваджено у відповідь на Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України», прийняту 14.11.2022, в якій Генеральна Асамблея визнала, що Росія має бути притягнута до відповідальності за порушення міжнародного права в Україні, в тому числі шляхом виплати репарацій [75].

Перше установче засідання Конференції Учасників Реєстру збитків, завданих агресією РФ, відбулось 27.06.2023 у Стразбурзі [6]. Створений у травні 2023 р., Реєстр збитків для України відкрив подання заяв менш ніж через рік – 02.04.2024, після чого до реєстру подано вже кілька тисяч заяв від

фізичних осіб, пов'язаних з пошкодженням та знищенням житлового нерухомого майна [74].

Важливим кроком на шляху подолання наслідків повномасштабного вторгнення Росії стала Резолюція ПАРЄ 2506 (2023) від 22.06.2023 «Політичні наслідки агресії Російської федерації проти України». Цим документом Асамблея заохочує подальшу європейську інтеграцію України та закликає держави-члени Ради Європи, які є і членами НАТО, підтримати членство України в НАТО. Асамблея виступила за застосування та посилення санкцій проти Росії і тих, хто підтримує її агресію, а також закликала до запровадження повномасштабних політичних і економічних санкцій проти російського режиму. У резолюції окреслено низку заходів для вирішення проблеми уникнення санкцій, у тому числі запровадження кримінальної відповідальності за навмисне ухилення від них, а також створення загальноєвропейського органу для розслідування та судового переслідування за ухилення від санкцій. Резолюція закликала до дипломатичних зусиль з метою міжнародної ізоляції Росії та Білорусі, позбавлення їх підтримки та протидії поширюваним ними неправдивим наративам [96].

Резолюція ПАРЄ 2556 (2024) «Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України» від 26.06.2024, автором тексту якої виступив хорватський парламентар Давор Іво Штіра, закликає ООН підтримати створення Спеціалізованого трибуналу для розслідування злочину агресії. У документі пропонується створення такого органу на базі угоди між Радою Європи та Урядом України. У документі йдеться про необхідність розроблення Статуту трибуналу, проекту розширеної часткової угоди, яка регулюватиме умови підтримки цього трибуналу, його фінансування та вирішення інших адміністративних питань [93].

Прийнята у той же день Резолюція ПАРЄ 2557 (2024) «Роль санкцій у протидії агресивній війні Російської Федерації проти України» (автор тексту – народна депутатка України, членкиня парламентської делегації Ясько Є.О.)

запроваджує суттєві обмежувальні заходи проти Росії: встановлення ліміту цін на нафту та заходи експортного контролю; запровадження санкцій проти російського скрапленого газу; адресні санкції проти осіб і компаній, які безпосередньо беруть участь у війні РФ проти України; створення реєстру осіб та компаній в країнах-членах Ради Європи, які підтримують війну проти України. Звернуто увагу на вплив російської пропаганди та дезінформації, які слугують інструментом війни, що використовується як на території РФ, так і за її межами, особливо в країнах так званого Глобального Півдня. Наголошено, що засоби масової інформації, які використовуються державою-агресором для впливу на зовнішній світ, мають бути під санкціями [93].

Слід зазначити, що за юридичною природою акти й рішення ПАРЄ теоретики міжнародного права схильні відносити до актів так званого «м'якого» права, які, за загальним правилом, не встановлюють жорстких зобов'язань, як, наприклад, імперативні норми міжнародного права (*jus cogens*) [103, с. 114]. У той же час, рекомендації ПАРЄ мають беззаперечний авторитет, адже висловлюють спільну позицію всіх парламентаріїв держав-членів Ради Європи з того чи іншого питання та, безумовно, впливають на державу, стосовно якої приймаються [103, с. 116].

Документи, прийняті ПАРЄ, слугують настановами для Комітету міністрів Ради Європи, національних урядів, парламентів, політичних партій та інших важливих державних і суспільних інституцій. За ініціативою Асамблеї розроблено низку міжнародних договорів, відомих як Європейські конвенції, а також інші правові інструменти, що закладають основи сучасної європейської системи законодавства.[96]

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України особливо актуальним постає питання про практичну реалізацію захисту прав людини. Наслідком збройної агресії стало порушення прав людини в Автономній Республіці Крим, інших тимчасово окупованих територіях. З урахуванням цього, урядом України починаючи з 2014 року подано десять заяв до ЄСПЛ проти РФ.

У цих справах позиція України полягає у тому, що РФ почала здійснювати «ефективний контроль» за тимчасово окупованими територіями в економічному, політичному та військовому аспектах, а також здійснює систематичне порушення прав людини.

Так, 22.03.2022 ЄСПЛ прийнято резолюцію щодо наслідків припинення членства РФ в Раді Європи у світлі ст. 58 Європейської конвенції з прав людини. Згідно з висновками резолюції, РФ перестає бути стороною Конвенції з 16.09.2022, однак ЄСПЛ має компетенцію розглядати справи проти РФ, які можуть стосуватися порушень Конвенції, за умови, що вони тривали до 16.09.2022 [90, с. 140].

Велика Палата ЄСПЛ 25.06.2024 постановила рішення по суті у справі «Україна проти Росії (re Crimea)», яким визнала існування численних систематичних порушень прав громадян України з початку окупації Криму в лютому 2022 року, серед яких: насильницькі зникнення; незаконне затримання, подальше утримання та жорстоке поводження з українськими військовослужбовцями, етнічними українцями та кримськими татарами, а також журналістами; засудження українських політичних в'язнів; придушення неросійських засобів масової інформації; заборона публічних зібрань, а також залякування та свавільне затримання організаторів демонстрацій; експропріація без компенсації майна у цивільних осіб та приватних підприємців. Вказане рішення, постановлене одноголосно, є значним кроком на шляху притягнення Росії до міжнародної правової відповідальності за злочини проти України [49].

На розгляді ЄСПЛ перебуває міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії», яка охоплює три міждержавні заяви: щодо систематичних порушень з боку Росії на тимчасово окупованих територіях на сході України низки статей європейської конвенції з прав людини (№ 8019/16); викрадення дітей на сході України та їх тимчасове вивезення у Росію (№ 43800/14); збиття літака рейсу МН17 у липні 2014 року («Нідерланди проти Росії» 28525/20).

У проміжному рішенні у цій справі, прийнятому ЄСПЛ 25.01.2023, суд визнав, що території на сході України були захоплені російськими окупаційними силами з 11.05.2014. Суд послався на присутність на сході України російських військових з квітня 2014 р. та широкомасштабне розгортання російських військ найпізніше з серпня 2014 року. ЄСПЛ також встановив, що держава-відповідач мала значний вплив на воєнну стратегію її маріонеткових адміністрацій; що вона надавала зброю та інше військово-обладнання цим окупаційним адміністраціям у значних масштабах з початку їх створення (так звані Л/ДНР) та у подальші місяці і роки; що вона проводила артилерійські обстріли на запит цих окупаційних адміністрацій, а також надавала політичну та економічну підтримку зазначеним цим окупаційним утворенням [99].

На розгляді ЄСПЛ перебуває справа «Україна проти Росії» (VIII) за заявою № 55855/18, яка стосується захоплення трьох українських кораблів ВМС з екіпажами у Керченській протоці в листопаді 2018 року.[38] У цій справі Україна наполягає на порушенні Росією прав 24 українських моряків унаслідок незаконного нападу, їх поранення, захоплення, незаконного затримання та подальшого утримання в пенітенціарних установах РФ.

У 2021 році уряд України подав заву № 1069/2, у якій звинуватив Росію у санкціонованих державою цілеспрямованих операціях вбивства передбачуваних опонентів РФ як у самій Росії, так і на території інших держав, у тому числі держав-членів Ради Європи (при цьому, такі вбивства належним чином не розслідуються, а РФ підриває зусилля з пошуку відповідальних за них) [90, с. 741].

Слід зазначити, що спроби скористатися можливостями ЄСПЛ здійснювала і РФ. Так, ЄСПЛ розглядалась справа «Росія проти України» (№ 36958/21) за заявою, поданою урядом РФ 22.07.2021. Ця скарга Росії є єдиною міждержавною скаргою проти України. Скарга висувалась за 10 групами обвинувачень. Так, РФ закидала Україні нібито адміністративні практики «вбивств, викрадень, примусового переселення, втручання у

виборче право, обмеження на використання російської мови та напади на російські посольства і консульства». У цій скарзі РФ також спробувала приписати Україні відповідальність за катастрофу авіалайнера рейсу МН17, оскільки Україна «не закрила повітряний простір». Росія також скаржилась на блокування Північно-Кримського каналу та просила ЄС застосувати тимчасові заходи, зокрема, зобов'язати Україну відновити подачу води до Криму та припинити «утиски² у використанні російської мови.

Однак, ЄСПЛ 23.07.2021 одразу відхилив заяву про забезпечувальні заходи, чітко вказавши, що Росією не надано доказів «серйозного ризику невинуватості шкоди основоположним правам людини за Європейською конвенцією». У підсумку, 18.07.2023 ЄСПЛ оголосив рішення у цій справі і відмовив у задоволенні позовних вимог РФ у повному обсязі [55].

В цілому, слід погодитись з тим, що прийняття ЄСПЛ позитивних для України рішень посилить можливості відстоювання справедливості при використанні міжнародних механізмів розслідування і притягнення злочинців до відповідальності, у тому числі щодо отримання компенсацій [22]. Як зазначається Уповноваженим у справах ЄСПЛ, хоч зараз і існує певна невизначеність щодо виконання Росією потенційних рішень в міждержавних справах, робота здійснюється і в цьому напрямі. Рада Європи продовжує нагляд за виконанням рішень в яких ЄСПЛ встановив порушення з боку РФ, застосовуючи нові підходи та шукаючи нетипові рішення. Притягнення РФ до міжнародно-правової відповідальності має бути не просто стратегічною метою, а й філософією перемоги України, на основі якої створюватимуться практичні механізми досягнення цієї мети [38].

Поряд з активною позицією ПАРЕ, Комітету Міністрів та ЄСПЛ, низку заяв та рекомендацій, насамперед з гуманітарних питань, зроблено і від інших організацій Ради Європи – Групи експертів з протидії торгівлі людьми (GRETA), Керівного комітету з питань освіти (CDECU), Комітету ПАРЕ з питань міграції, Спільної ради у справах молоді (СМІ), Європейської комісії

проти расизму та нетерпимості, Консультативної групи експертів Ради Європи тощо.

На своєму рівні підтримку Україні організував і Конгрес місцевих регіональних влад Ради Європи, який 28.03.2022 запустив нову платформу Cities4Cities для пошуку партнерів з метою підтримки українських місцевих та регіональних органів влади, а 19.04.2023 уклав Меморандум про взаємопорозуміння з Асоціацією міст України [23, с. 239].

В цілому, слід погодитись з фахівцями, що ініціативи Ради Європи корелюються з міжнародним правом, Статутом ООН, Женевськими конвенціями і апелюють до компетенції Міжнародного кримінального суду, Міжнародного комітету Червоного хреста щодо міжнародного гуманітарного права, місії експертів ОБСЄ. Ініціативи Ради Європи є своєчасним і системним реагуванням на прояви війни та важливим загальноєвропейським політичним ресурсом підтримки України в російсько-українській війні [23, с. 234].

2.2. Інституції Європейського Союзу та їх роль у стримуванні російської агресії

Європейський Союз (ЄС, European Union, EU) є міжнародною міжурядовою регіональною організацією, яка являє собою економічний та політичний союз 27 незалежних держав-членів, розташованих в Європі.

ЄС веде свій початок від Європейського співтовариства по вугіллю та сталі (1951 р.) та Європейського економічного співтовариства (1957 р.). З початку організація складалась з шести країн (Бельгія, ФРН, Італія, Люксембург, Нідерланди та Франція).

Поступово ЄС збільшувався за рахунок нових держав-членів; збільшувалась і сфера впливу організації шляхом розширення політичних та економічних повноважень. Юридично ЄС у сучасному вигляді функціонує на підставі Маастрихтського договору (Договору про Європейський Союз), який підписаний 07.02.1992 та набув чинності 01.11.1993 [18]. Значний перегляд

конституційних принципів ЄС затверджений у Лісабонській угоді (укладена 13.12.2007 та набула чинності 01.12.2009) [37].

У межах ЄС здійснюється інтеграція держав-членів, їх поступове зближення через передання дедалі більших повноважень у регулюванні суспільного життя й вплив на рівень усього інтеграційного об'єднання, яке зростає у сфері економіки, охорони здоров'я, транспорту, телекомунікацій, енергопостачання, індустріальної політики, культури, охорони навколишнього середовища, наукових досліджень, розвитку технологій, соціальної політики [13, с. 243].

Найважливішими інституціями ЄС є: Європейський парламент як законодавчий орган ЄС; Європейська Рада – вищий політичний орган ЄС, який складається з голів держав та урядів країн-членів ЄС; Рада Європейського Союзу (Рада Міністрів ЄС) – поряд з Європарламентом є законодавчим органом ЄС і ключовим органом, відповідальним за ухвалення рішень і координацію в галузі економічної політики ЄС; Європейська комісія – вищий орган виконавчої влади ЄС, який працює як кабінет міністрів, і до складу якого входять представники держав-членів.

З початку XXI століття ЄС відіграє все більшу роль у питаннях гарантування національної безпеки. Становлення ЄС в якості світового центру економічного впливу вимагало і посилення його політичної ролі на світовій арені, в тому числі в галузі забезпечення безпеки і стабільності в Європі та сусідніх регіонах. На теперішній час, серед найбільш затребуваних механізмів врегулювання криз та конфліктів в ЄС є гнучкі політичні, економічні, цивільні, а також військові інструменти. У сфері кризового врегулювання ЄС почав спеціалізуватися саме на діях на стику військового і цивільного аспектів [30, с. 122].

Відносини між Україною та ЄС започатковані у 1991 р., одразу після здобуття нашою країною незалежності. З цього часу наша держава завжди декларувала свої євроінтеграційні прагнення.

Після перемоги в Україні Революції Гідності, 13.03.2014 Верховна Рада України прийняла постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі» [65], якою підтверджувалась незворотність курсу України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства в ЄС.

У два етапи – 21.03.2014 та 27.06.2014 між Україною та ЄС підписано Угоду про асоціацію [95]. Верховна Рада України та ЄС 16.09.2014 синхронно ратифікували Угоду. В цілому, процес ратифікації Угоди усіма державами-членами та інституціями ЄС завершено у липні 2017 р., а у повному обсязі Угода набула чинності 01.09.2017. З підписанням та ратифікацією Угоди відносини України та ЄС почали розбудовуватись у якісно новому форматі політичної асоціації та економічної інтеграції.

Серед іншого, Угода запропонувала дорожню карту реформ, запровадження європейських стандартів і найкращих практик, зближення громадян України та ЄС, а також створення умов, щоб українські компанії могли конкурувати на європейських і світових ринках.

Надалі, у своїх висновках від 23.06.2022 Європейська Рада визнала європейську перспективу України та вирішила надати їй статус країни-кандидата на вступ до ЄС [97]. Керуючись рекомендаціями Європейської комісії, у грудні 2023 р. Європейська Рада вирішили відкрити переговори з Україною про вступ до ЄС.

Здобувши офіційний статус кандидата на вступ до ЄС, Україна отримала нові важливі для неї переваги. Насамперед, це є потужним політичним сигналом, що ЄС змінює своє ставлення до України від «політики суспільства та східного партнерства» до «політики розширення», і одного дня Україна стане членом цього елітного об'єднання. Окрім політичного аспекту, важливими є і економічні переваги від отримання статусу кандидата на членство в ЄС. Країна-кандидат отримає доступ до фінансових інструментів ЄС, які допоможуть швидше проводити необхідні реформи. Україна може отримати доступ до індивідуальних програм і проєктів

економічної допомоги ЄС, а також стати привабливим місцем для європейських інвестицій уже після завершення російсько-української війни [9, с. 30-31].

Також, отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС стає поштовхом до внутрішнього реформування правової та соціально-економічної систем, а також виступає потужним морально-психологічним стимулом для громадян України, які воюють за своє європейське майбутнє [12, с. 26]. У той же час, справедливим є і твердження, що важливість вступу нашої держави до ЄС є актуальною і для Європи, з міркувань утримання безпекового простору, оскільки Україна захищає «східний фланг» ЄС від російської агресії, забезпечуючи таким чином подальше існування формату ЄС [53].

ЄС активно включився у розв'язання української кризи з перших днів російської окупації Криму у 2014 році. Вже 03.03.2014 Рада Міністрів ЄС засудила дії РФ та вимагала негайного виведення російських військ з Криму. На засіданні Європейської Ради 06.03.2014 проведення «кримського референдуму» визнано незаконним та досягнуто домовленість щодо застосування санкцій проти фізичних осіб Росії, причетних до окупації та подальшої незаконної анексії Криму [16, с. 46].

Перша Резолюція Європейського парламенту 2014/2627(RSP), яка зосередила увагу саме на проблемі окупації Автономної Республіки Крим, прийнята 13.03.2014, напередодні так званого «референдуму», за допомогою якого РФ намагалась легітимізувати анексію українського півострова. У цій резолюції Європейський парламент рішуче засудив акт агресії, закликав до негайної деескалації кризи з виведенням усіх збройних формувань, які незаконно перебували на території України, та наголосив на повному дотриманні міжнародного права та договірних зобов'язань. Документ містив перелік багатосторонніх та двосторонніх угод, порушених РФ, та підкреслював, що референдум про приєднання Криму до Росії буде визнаний нелегітимним [79, с. 514].

Згодом, 17.04.2014 Європейським парламентом прийнято Резолюцію 2014/2629(RSP) «Про тиск Росії на країни Східного партнерства та, зокрема, дестабілізацію Східної України», у якій рішуче засуджено ескалації, провокації та дестабілізацію на сході і півдні України, попереджено, що дедалі більша дестабілізація та диверсії, вчинені проросійськими озброєними, навченими та добре скоординованими сепаратистами на чолі з російським спецназом, можуть бути використані як фальшивий привід для військового втручання Росії, запобігання президентським виборам та примусової федералізації як передвісника поділу України [79, с. 514].

Подальша російська агресія на українському Донбасі змусила ЄС долучитися до Женевського переговорного формату, разом з США. Але, у травні 2014 р. цей формат змінив Нормандський, куди входили лише дві держави ЄС – Франція та ФРН, разом з Україною та РФ. Відповідно, на цьому етапі ЄС передав ініціативу у розв'язанні кризи ключовим європейським державам, що є доволі традиційною практикою врегулювання конфліктів. Однак, за ЄС залишалися ключові напрями зовнішньої політики – політико-дипломатична підтримка України, надання фінансової допомоги та санкційна робота проти РФ.

Слід зазначити, що активні зусилля європейців у межах Нормандського формату дозволили призупинити воєнні дії та просування російської армії на Сході України завдяки підписанню «Мінських протоколів», які були спрямовані на розв'язання конфлікту шляхом політичного компромісу [16, с. 46-47].

Поряд з політико-дипломатичною та економічною підтримкою України, важливим напрямом зовнішньої політики ЄС стало вжиття санкційних заходів проти РФ, які почали впроваджуватися починаючи з 2014 року. Так, першими були введені персональні санкції ЄС проти кримських колаборантів та росіян, причетних до анексії Криму (список постійно розширювався). Також, протягом 2014 р. ЄС введено низку санкцій, дія яких поширювалась на російські компанії, які вирішили співпрацювати з Кримом у підсанкційних

напрямах (енергетика, транспорт, комунікації), а також на низку кримських підприємств, які були «націоналізовані» окупаційною владою [16, с. 47-48].

Влітку 2014 р., після збиття проросійськими бойовиками літака рейсу МН17, ЄС впровадив більш вагомі секторальні санкції, які включали чотири сегменти: 1) експортно-імпортне ембарго на торгівлю зброєю; 2) обмеження щодо експорту в Росію товарів подвійного призначення; 3) обмеження доступу Росії до технологій стратегічного значення у сфері видобутку нафти (в Арктиці, на глибинному шельфі та сланцевої нафти); 4) заборона довгострокових позик та кредитів для великих банків [16, с. 48].

Протягом 2014-2021 рр. санкційні списки розширювалися та пролонгувалися, в основному за рахунок кримських, донецьких та луганських колаборантів, російських політиків, чиновників та силовиків, що працювали на тимчасово окупованих українських територіях, та підприємств, які здійснювали на них діяльність [16, с. 48].

Одразу після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, 24.02.2022 відбувся надзвичайний саміт Євросоюзу, на якому погоджено перші пакети санкцій проти РФ, а вже 27.02.2022 ЄС заклав небо для російських авіаліній [9, с. 21].

В умовах повномасштабного вторгнення Європейський парламент прийняв Резолюцію 2022/2564(RSP) від 01.03.2022 «Російська агресія проти України», в якій у найрішучий спосіб засудив незаконну, неспровоковану і невиправдану військову агресію РФ проти України, а також залучення Білорусі до цієї агресії, зажадав від РФ негайного припинення всієї військової діяльності в Україні, беззастережного виведення всіх військових і парамілітарних сил і військової техніки з усієї міжнародно визнаної території України, а також висловив свою неподільну солідарність з народом України [79, с. 514].

У зв'язку з тим, що значна частина української території стала зоною збройного конфлікту, що викликало масове переміщення українських громадян за кордон, насамперед до європейських країн, Рада ЄС 04.03.2022

прийняла Імплементативне рішення 2022/38, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист [28]. Метою запровадження Директиви 2001/55/ЄС стало: надання тимчасового захисту громадянам України, які були переміщені внаслідок військового вторгнення РФ, забезпечення можливості для них реалізувати гарантовані права і свободи (право на житло, навчання, роботу, медичну допомогу, соціальне забезпечення), а також забезпечення можливості вільно подорожувати країнами ЄС. На цей час механізмом захисту скористались більше 4 млн. українців.

На тлі розгортання російської агресії, 21.03.2022 на зустрічі міністрів закордонних справ та оборони 27 держав-членів ЄС ухвалено рішення про прийняття першої в історії спільної Стратегії Євросоюзу в галузі безпеки й оборони «Стратегічний компас безпеки та оборони для Європейського Союзу, який захищає своїх громадян, цінності й інтереси та сприяє міжнародному миру і безпеці», реалізація якого розрахована до 2030 року. У цьому документі, окрім іншого, засуджено окупацію РФ частини України і закріплено визначення невмотивованої та несправедливої агресії РФ, що свідчить про зміну не лише ставлення, але і практичного підходу ЄС у бік консолідації зусиль як у напрямку запровадження жорстких економічних санкцій проти РФ, так і надання Україні реальної потужної фінансової, гуманітарної, економічної і, що особливо важливо, військової допомоги [9, с. 21-22].

Важливою подією для України стало підписання 16.01.2023 Меморандуму про взаємопорозуміння та Кредитної угоди між Україною та ЄС. Згідно з угодою, Україна отримала макрофінансову допомогу у 18 млрд. євро, що суттєво зміцнило економіку та фінансову стабільність країни. Ці кошти надходили до державного бюджету України рівними грантами щомісяця, що сприяло постійному підвищенню фінансового резерву [36, с. 245].

Під час засідання Європейської Ради у Брюсселі 01.02.2024 країни-члени ЄС затвердили новий пакет підтримки в розмірі 50 млрд. євро на 2024-2027 рр. через Ukraine Facility – новий інструмент з підтримки економічного розвитку та відновлення України на її шляху до ЄС. Європейський парламент 26.02.2024 підтримав рішення про Ukraine Facility, що стало кінцевим пунктом у започаткуванні цього Інструменту [70]. Пакет підтримки повинен бути розподілений протягом наступних чотирьох років і складатиметься з грантів (17 млрд. євро) та гарантованих позик (33 млрд. євро). Частина коштів при цьому може бути вилучена з прибутків, отриманих від знерухомлених російських активів. Згідно з офіційними висновками, нові кошти повинні сприяти відновленню, реконструкції та модернізації країни як кандидата на вступ до ЄС [104, с. 121-122].

Як зазначається дослідниками, протягом 2014-2022 рр. спостерігалася і радикальна трансформація санкційної політики ЄС стосовно РФ – від обережних дій та продовження співпраці на важливих напрямках (насамперед, в енергетиці) до введення жорстких санкцій, які охоплюють найбільш прибуткові галузі російської економіки, а також суттєво ускладнюють доступ до міжнародних фінансів [16, с. 49].

Поряд з цим, ЄС ввів санкції і проти Білорусі у відповідь на її участь у вторгненні в Україну, а також проти Ірану у зв'язку з постачанням військового обладнання і зброї державі-агресору.

Санкції вводились декількома пакетами. Персональні санкції застосовано проти вищого політичного керівництва РФ. Під санкції ЄС потрапили також і такі державні інституції, як Міноборони, Служба зовнішньої розвідки, Адміністрація Президента РФ [16, с. 48]. Станом на кінець минулого року персональні санкції ЄС поширювались на майже 1800 фізичних та юридичних осіб, серед яких В. Путін, С. Лавров, В. Янукович, ЧВК «Вагнер», відомі бізнесмени та олігархи, прокремлівські та антиукраїнські пропагандисти [27, с. 137].

Секторальні санкції значно розширилися і охопили російський оборонно-промисловий комплекс, транспорт та енергетику. Введено нові заборони і підсилено контроль за продажем до Росії товарів подвійного призначення (дронів, хімічних речовин, програмного забезпечення тощо), заборонено експорт до Росії комп'ютерів та високотехнологічних напівпровідників [16, с. 48].

Фінансові санкції почали стосуватися не лише заборони кредитування, а й були спрямовані на відключення ключових банків Росії від системи платежів SWIFT, що суттєво ускладнило роботу фінансової системи та російського бізнесу. ЄС також заморожує активи Центробанку РФ.

Декілька напрямів включав транспортний сегмент санкцій. ЄС не лише заклав свій повітряний простір для російських літаків, а морські порти – для російських суден. Також заборонено продавати або передавати у лізинг до РФ літаки, ремонтувати та обслуговувати російський авіапарк [16, с. 48].

У зв'язку з тим, що ЄС рішуче націлений протидіяти російській пропаганді, санкції та обмеження торкнулися й російських медіа. ЄС призупинив діяльність і ліцензії на мовлення низки підтримуваних Кремлем засобів масової інформації, таких, як Sputnik, Russia Today, Росія 1, РЕН ТВ тощо, адже Росія використовує усі ці джерела для цільового поширення пропаганди та проведення кампанії з дезінформації, у тому числі щодо своєї військової агресії проти України [27, с. 137]. Санкції також введено і проти російських організацій, що намагалися за допомогою «м'якої сили» просувати ідеї «руського мира» (фонд «Русский мир», фонд підтримки культурної дипломатії ім. Горчакова) [16, с. 48].

Що стосується обсягів практичної підтримки у цивільній та війсьній сферах, то за опублікованими даними, від самого початку російської воєнної агресії ЄС, держави-члени та європейські фінансові інститути виділили Україні 118,3 млрд. євро фінансової, гуманітарної, екстреної бюджетної та військової підтримки [10].

Так, Європейська комісія виділила 950 млн. євро на програми гуманітарної допомоги, що передбачали притулок, грошову допомогу, медичні послуги, продовольчу допомогу, освіту, водопостачання та санітарію [10].

Україна 20.04.2023 стала державою-учасницею Механізму цивільного захисту ЄС, уклавши відповідну Угоду, яку надалі, 08.11.2023 ратифіковано Верховною Радою України [94]. Механізм цивільного захисту ЄС є найбільшою у світі системою координованої міжнародної допомоги під час надзвичайних ситуацій. З початку повномасштабного вторгнення Україна постійно отримує екстрену допомогу від ЄС та країн-учасниць в межах цього Механізму.

Так, через Механізм цивільного захисту ЄС державами-членами ЄС та партнерами до України направлено понад 150 тис. тон гуманітарної допомоги орієнтовною вартістю понад 970 млн. євро, надано обладнання для притулку й енергетики, медичне та спеціальне обладнання на випадок виникнення таких ризиків для громадського здоров'я, як хімічна, біологічна, радіологічна та ядерні загрози [10].

Для енергетичної безпеки України через Механізм цивільного захисту ЄС та Фонд підтримки енергетики України надано щонайменше 2 млрд. євро підтримки. На підтримку енергетичної безпеки України під час зими ЄС додатково надає майже 100 млн. євро. Понад 110 млн. євро надано ЄС та його державами-членами для гуманітарного розмінування. ЄС також скоординовано понад 3600 медичних евакуацій українських пацієнтів для надання їм спеціалізованої медичної допомоги в лікарнях Європи [10].

З початку повномасштабного вторгнення ЄС виділив 100 млн. євро на підтримку безпечного доступу дітей до освіти в Україні. Крім того, завдяки 14 млн. євро від Європейської комісії та загальноєвропейській кампанії солідарності Україні передано 380 шкільних автобусів, а також 1,5 млн. підручників для школярів [10].

В цілому, за опублікованими даними ЄС, вже понад 13,6 млн. осіб отримали гуманітарну допомогу завдяки ЄС та іншим донорам [27, с. 137].

Суттєву допомогу від ЄС Україна отримує і у юридичній площині. Так, ЄС ініційовано створення Міжнародного центру з переслідування за злочини агресії (ІСРА) при Євроюсті в Гаазі. До створення ІСРА долучились члени Спільної слідчої групи, Європейської комісії та Євроюсту. Під час конфлікту до бази даних доказів воєнних злочинів в Україні, яку веде Євроюст, внесено вже близько 65 тис. випадків [27, с. 137].

З боку ЄС Україні систематично надається і ефективна військова підтримка.

Так, ЄС та його держави-члени мобілізували для України 43,5 млрд. євро військової допомоги, разом з 6,1 млрд. євро через Європейський інструмент підтримки миру [10]. При цьому, лєвова частина коштів була спрямована на отримання летальної зброї. Крім того, багато держав-членів ЄС надають Україні військовоу допомогу без компенсації з боку ЄС [16, с. 47].

Як відзначається фахівцями, ЄС уперше в історії фінансує закупівлю та поставки зброї та іншого військового обладнання до держави, яка не є його членом. Європейський інструмент підтримки миру (або Європейський фонд миру, ЕРФ) створений 22.03.2021 як позабюджетний фонд, ключова мета діяльності якого полягає у посиленні здатності ЄС запобігати конфліктам, а також розбудові миру й зміцненні міжнародної безпеки шляхом надання можливості фінансувати військовоу або пов'язану з обороною оперативну діяльність. Разом з рішенням про створення ЕРФ, ЄС ухвалено Загальні керівні принципи та пріоритети щодо заходів допомоги впродовж 2021-2023 рр., а також документ про гарантії ЕРФ, який визначає основні принципи дотримання та контролю, які ЄС застосовуватиме під час надання військовоу техніки та обладнання в межах ЕРФ [27, с. 137].

Важливим моментом у наданні військовоу допомоги Україні з боку ЄС стало запровадження спеціально для навчання українських військових Місії військовоу допомоги ЄС (EUMAM). Важливо відзначити, що ця місія

відкрита й для участі країн, які не є державами-членами ЄС. Зокрема, наприкінці 2022 р. до EUMAM приєдналась Норвегія [27, с. 137]. За даними інформаційних ресурсів ЄС, місія вже підготувала майже 60 тис. українських військових [10].

В цілому, з початку агресії Росії ЄС послідовно відстоює незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, займає чітку і непохитну позицію щодо невизнання незаконної анексії українських територій, а також прикладає активних зусиль, спрямованих на врегулювання конфлікту, спричиненого і підтримуваного РФ.

2.3. ОБСЄ як регіональна система колективної безпеки та її роль у врегулюванні російсько-українського конфлікту

Як справедливо зазначається в літературі, стабільна глобальна безпека повинна базуватися на регіональних системах колективної безпеки, враховувати характер усіх загроз та ризиків у певному регіоні, контингент і можливості національних збройних сил держав, їх військову інфраструктуру. До таких регіональних підсистем колективної безпеки слід віднести Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [14, с. 140]. Організація відіграє важливу роль у сфері попередження конфліктів, післяконфліктного урегулювання, мирного вирішення міжнародних спорів, забезпечення прав людини та розбудови інститутів громадянського суспільства [35, с. 62].

ОБСЄ на цей час є регіональною міжнародною міждержавною організацією, яка займається питаннями безпеки у всіх її вимірах – військово-політичному, економічно-довкільному та гуманітарному. На цей час ОБСЄ об'єднує 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки. Регіон відповідальності організації охоплює Європу, Далекий Схід, Центральну Азію та Північну Америку. Крім того, з ОБСЄ підтримують зв'язки різного рівня та інтенсивності низка держав інших регіонів – Алжир, Єгипет, Ізраїль,

Йорданія, Марокко, Туніс (середземноморські партнери), Афганістан, Республіка Корея, Таїланд, Японія (азійські партнери) [50].

Як зазначається в літературі, вперше пропозиція проведення загальноєвропейської конференції з безпеки по завершенні Другої світової війни надійшла від міністра закордонних справ СРСР В.М. Молотова у 1954 році. Тоді ця ініціатива була відкинута Заходом. Знов вона почала набирати обертів лише в 1969 р., коли Фінляндія запропонувала провести підготовчі переговори до такої конференції.

Переговори з проведення Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) розпочалися в передмісті м. Гельсінкі (Фінляндія) в 1972 р. і завершилися в Женеві в 1975 році [20, с. 21]. У ході зустрічей на найвищому рівні керівники США, СРСР, Франції, ФРН нарешті досягли домовленостей щодо підготовки і скликання Наради з безпеки і співробітництва в Європі. У підсумку, 01.08.1975 у Гельсінкі представники 33 держав (31 держави Європи, окрім Албанії, а також США і Канади) підписали Заключний акт [108], який визначив засади співробітництва держав в Європі та став довгостроковою програмою дій, спрямованою на будівництво єдиної, мирної, демократичної Європи. Відзначається, що документ став стратегічною програмою дій з побудови єдиної, мирної, демократичної Європи, з налагодження співробітництва у політично-військовій, екологічно-економічній та гуманітарній сферах. Політики-військовий вимір («перший кошик») передбачав встановлення контролю за розповсюдженням озброєнь, заходи щодо попередження конфліктів та зміцнення довіри між державами. Економіко-екологічний вимір («другий кошик») передбачав налагодження співробітництва у сфері економічної та екологічної безпеки. Людський вимір («третій кошик») націлений на захист прав людини, розвиток демократичних інститутів, моніторинг виборів тощо [48, с. 9].

Зміна наприкінці 1980-х років історичних умов, пов'язаних із завершенням «холодної війни», поставила ідею європейської безпеки перед новими викликами. Нова інституція мала відповідати завданням підтримки

безпеки в нових геополітичних умовах. Після 1990 р. НБСЄ набула більш усталених організаційних форм, що в цілому посприяло підвищенню її ефективності. На Паризькій нараді голів держав та урядів країн-учасниць 21.11.1990 підписано Паризьку хартію для нової Європи [51], в якій задекларовано завершення «холодної війни». Під час цього засідання також укладено Договір про звичайні збройні сили у Європі [19], який і досі залишається однією з ключових міжнародних угод у галузі контролю за озброєннями та підтримання стратегічної стабільності на європейському континенті [48, с. 11].

Підписавши у лютому 1992 р. документи НБСЄ, а у червні 1992 р. Паризьку хартію, Україна стала повноправним учасником процесу укріплення безпеки і співробітництва в Європі.

Надалі, на етапному саміті НБСЄ в Будапешті, який відбувся 05-06.12.1994, ухвалено рішення про перетворення НБСЄ на ОБСЄ. На цей час ОБСЄ не має єдиного установчого документу (на кшталт статуту), і основоположним документом, що визначає програмні цілі, напрями і принципи діяльності, залишається Гельсінський Заключний акт 1975 року.

Фахівцями відзначається, що ОБСЄ як міжнародне утворення має специфічну правову природу: функціонує без установчого договору, винятково на основі добровільної участі у її діяльності держав-членів, що мають рівний статус; рішення приймаються на принципах політичної згоди; відсутній механізм окремого судового захисту, відмінного від ЄСПЛ тощо [72, с. 35].

На цей час структуру ОБСЄ становлять: саміт, який є представницьким форумом за участю голів держав та урядів держав-членів; Рада Міністрів ОБСЄ, яка складається з міністрів закордонних справ держав-учасниць; Постійна Рада ОБСЄ (постійно діючий робочий орган); Форум зі співробітництва у галузі безпеки; Парламентська асамблея ОБСЄ; Секретаріат ОБСЄ (адміністративний орган); Бюро ОБСЄ з демократичних

інститутів і прав людини; Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин.

З моменту набуття членства в ОБСЄ Україна бере активну участь у роботі всіх колективних органів організації (саміти держав-членів, засідання Ради Міністрів та Постійної ради ОБСЄ), у виробленні й ухваленні ними рішень з різних аспектів її діяльності [13, с. 243].

З серпня 1994 р. до 30.04.1999 в Україні діяла місія ОБСЄ, заснована за ініціативою уряду України, для врегулювання кризи, що виникла між урядом України та органами влади Автономної Республіки Крим. Активно працюючи на цьому напрямі, місія зробила позитивний внесок у справу стабілізації ситуації в Автономній Республіці Крим. Місія 30.04.1999 завершила роботу у зв'язку з виконанням свого мандату, що стало першим в історії організації випадком, коли місія припинила своє існування саме завдяки успішному виконанню покладених на неї завдань [48, с. 44].

В якості нової форми співробітництва між ОБСЄ та Україною у червні 1999 р. був запроваджений Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. Правову основу діяльності Координатора становив його мандат, затверджений рішенням Постійної ради ОБСЄ (продовжувався кожні півроку), а також Меморандум про взаємопорозуміння між Урядом України і ОБСЄ щодо створення нової форми співробітництва від 13.07.1991, ратифікований Законом України від 10.02.2000 [39]. Діяльність Координатора полягала в адмініструванні проєктів, які розроблялися відповідно до пріоритетів, визначених українською стороною, і здійснювались спільно із зацікавленими державними установами і громадянським суспільством.

Відповідно до ст. 2 Меморандуму, Координатор призначався головою ОБСЄ після консультацій з Урядом України. Координатор подавав список проєктів, що передбачалися для планування і виконання в Україні, включаючи інформацію щодо їхніх цілей, фінансування та тривалості, а також доповіді про хід здійснення цих проєктів.

Координатор застосовував багатосторонній підхід та реалізував проекти, які стосувалися широкого спектру питань, серед яких конституційна, правова та судова реформи, психологічна та соціальна реабілітація осіб, які постраждали від кризи, розмінування та демократичний контроль над безпековим сектором, безпека кордонів, свобода засобів масової інформації, вибори. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні завершив діяльність 30.06.2022 [34].

Унаслідок російського збройного вторгнення на територію Автономної Республіки Крим і м. Севастополю та початку їх тимчасової окупації, а також початку відкритого збройного конфлікту на Сході України, 21.03.2014 у відповідь на звернення Уряду України Постійна рада ОБСЄ ухвалила рішення PC.DEC/1117 [109], відповідно до якого було розгорнуто Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні.

Згідно з прийнятим рішенням, до 31.03.2022 Спеціальна моніторингова місія збирала інформацію та доповідала державам-учасницям про безпекову ситуацію у зоні відповідальності, встановлювала та інформувала про інциденти щодо порушення базових принципів та зобов'язань в рамках ОБСЄ, здійснювала моніторинг ситуації із дотриманням прав людини та основних свобод, сприяла діалогу з метою зменшення напруженості [50].

На той час спеціальна моніторингова місія була єдиною групою міжнародних спостерігачів, яка постійно розміщувалась в зоні конфлікту на Донбасі. При цьому, місія мала ексклюзивний, хоча і обмежений доступ до територій, контрольованих як українським урядом, так і сепаратистами. Перші спостерігачі прибули в зону конфлікту вже менш ніж через 24 години після консенсусного рішення держав-учасниць ОБСЄ від 21.03.2014 про створення такої місії [80].

Таким чином, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні була неозброєною міжнародною місією, яка працювала цілодобово на всій території України [14, с. 140]. Спостерігачі розміщувалися в Херсоні, Одесі, Львові, Івано-Франковську, Дніпрі, Харкові, Донецьку, Чернівцях, Луганську

і Києві. Додаткові патрульні центри на Сході України знаходились у Краматорську, Северодонецьку і Маріуполі. Будучи розгорнутою, Місія складалась з приблизно 756 міжнародних співробітників, 473 з яких – спостерігачі з 41 держави-учасниці ОБСЄ [73].

З метою створення належних умов для роботи Місії, 14.04.2014 у Відні підписано Меморандум про взаємопорозуміння між Урядом України і Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) про розміщення Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. Меморандум ратифіковано Законом України від 29.05.2014 [39]. Згідно з Меморандумом, Місія розміщується і діє на всій території України. Уряд України надав усім членам місії свободу пересування та подорожі всією територією України без попереднього повідомлення, а також зобов'язав сприяти у встановленні та підтриманні контактів Місії та її членів з центральними та місцевими органами влади та не перешкоджати контактам Місії з політичними партіями та неурядовими організаціями, а також окремими громадянами.

Новий важливий етап діяльності Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні розпочався після підписання Мінського протоколу від 05.09.2014 і Мінського меморандуму від 19.09.2014. Місії також було відведено провідну роль у моніторингу виконання Комплексу заходів, пов'язаних з імплементацією Мінських домовленостей, досягнутих під час зустрічі президентів України, Німеччини, Франції та РФ 12.02.2015.

Основним завданням місії на цьому етапі був моніторинг дотримання режиму припинення вогню, відведення важкого озброєння та встановлення сталого моніторингу ділянки українсько-російського державного кордону, який тимчасово не контролюється Урядом України, а також виведення з території нашої держави всіх іноземних збройних формувань, воєнної техніки та найманців, включно з роззброєнням цих незаконних груп [50].

Усвідомлюючи роль неупередженого міжнародного спостерігача, весь час своєї роботи в Україні Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ неодноразово виявляла на Донбасі зразки російської військової техніки, яка

не перебуває на озброєнні української армії, зокрема, зразки сучасної військової техніки, які не мають аналогів у всьому світі. Крім того, Місія неодноразово спостерігала колони критих вантажних автомобілів, що перетинали російсько-український кордон у нічний час далеко від наземних пунктів пропуску [14, с. 140].

Також, спільною Декларацією міністрів закордонних справ України, Франції, Німеччини та РФ (Берлінська декларація) від 02.07.2014 погоджено, що РФ надасть доступ міжнародним спостерігачам ОБСЄ до російської території для моніторингу пунктів пропусків через російсько-український державний кордон «Донецьк» та «Гуково».

Надалі, 24.07.2014 держави-учасниці ухвалили рішення про започаткування Місії спостерігачів ОБСЄ на російських пунктах пропуску «Гуково» та «Донецьк». До 30.09.2021 22 спостерігачі здійснювали почерговий моніторинг на цих пропускних пунктах в умовах жорстких обмежень, запроваджених російською стороною як приймаючою країною [50].

Попри те, що моніторинг на кордоні мав ключову роль у забезпеченні виконання Мінських домовленостей, з огляду на блокування РФ рішення про продовження мандату цієї місії після 30.09.2021 на новий період, Місія припинила свою діяльність. Україна рішуче засудила деструктивну позицію РФ та розглядала її як свідчення планів продовжувати і збільшувати постачання зброї, військового обладнання, боєприпасів, регулярних військ і найманців на тимчасово окуповану територію України [50].

Слід зазначити, що результати роботи Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні були предметом критики і незадоволення з боку усіх сторін конфлікту.

Так, відзначалося, що Місія відіграє лише обмежену роль в якості миротворця, оскільки її єдиними інструментами є неозброєна присутність на місцях, її офіційні звіти про наглядову роботу і певні неопублічні канали зв'язку у керівництва Місії. Висловлювалось, що вельми обмежені

повноваження Місії протирічать високому ступеню відповідальності ОБСЄ за врегулювання конфлікту в Україні [80].

У той же час, слід мати на увазі і те, що РФ блокувала доступ Місії до Автономної Республіки Крим. Її діяльність на тимчасово окупованих територіях систематично обмежувалась контрольованими РФ незаконними збройними формуваннями, що було свідченням незацікавленості Росії в неупередженому та безперервному міжнародному моніторингу з боку ОБСЄ, внаслідок якого міжнародна спільнота могла отримати додаткові свідчення російської військової присутності в Україні. Не підтримавши 31.03.2022 продовження мандату Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, Росія продемонструвала усьому світові свій вибір на користь подальшого ведення агресивної війни проти України, замість підтримки міжнародних мирних зусиль [50].

Утім, роботою спеціальних моніторингових місій діяльність ОБСЄ під час збройного конфлікту в Україні не вичерпується.

Так, за сприяння структур ОБСЄ 17.04.2014 у Женеві за участі вищих дипломатичних представників України, ЄС, США та РФ відбулися Чотиристоронні переговори щодо деескалації збройного конфлікту між Росією та Україною, за підсумками яких сторони домоглися узгодити низку дипломатичних домовленостей [14, с. 141].

Низку рішень, направлених на консолідацію позиції міжнародної спільноти у контексті протидії агресії РФ, прийнято Парламентською асамблеєю ОБСЄ, у тому числі Бакинська декларація та резолюція «Очевидне, грубе та невинуватене порушення Російською Федерацією Гельсінських принципів» 2014 р., Гельсінська декларація та резолюція «Продовження очевидних, грубих та невинуватених порушень Російською Федерацією зобов'язань в рамках ОБСЄ та міжнародних норм» та «Щодо викрадених та незаконно утримуваних в Російській Федерації українських громадян» 2015 р., Мінська декларація та резолюція «Щодо відновлення суверенітету та територіальної цілісності України» 2017 р., Люксембурзька

декларація та резолюція «Мілітаризація Російською Федерацією тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, Чорного та Азовського морів» 2019 р., Бірмінгемська декларація 2022 року [17].

У Бірмінгемській декларації Асамблея засудила повномасштабну неспровоковану війну РФ проти України, закликала до негайного виведення російських військ з території України. У Декларації також визнано роль Республіки Білорусь як держави-співагресора. Асамблея засудила вторгнення в Україну РФ за сприяння урядом Білорусі як кричуще порушення не лише суверенітету та територіальної цілісності України, але й як напад на права людини та основоположні свободи, передусім право на життя народу України [50].

Україна активно взаємодіє і з іншими інституціями ОБСЄ, у тому з Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин, Бюро з демократичних інститутів та прав людини, Представником ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації, координатором економіко-довкілкої діяльності ОБСЄ та спеціальними представниками Голови ОБСЄ.

В цілому, посилаючись на численні звіти про масові порушення прав і свобод людини, тортури та жорстоке поводження, насильницькі зникнення цивільних осіб у ході російсько-української війни, ОБСЄ неодноразово заявляла про засудження агресивної широкомасштабної війни Росії проти України і надалі закликає РФ припинити військові дії, вивести власні збройні сили з території України і розпочати дипломатичний процес з урегулювання конфлікту [14, с. 141].

Висновки до другого розділу

Важливу роль у запровадженні підтримки України в умовах збройного конфлікту з РФ відіграють міждержавні організації європейського регіонального простору

Радою Європи з початку російської агресії прийнято низку рішень, політичних декларацій, резолюцій, рекомендацій, заяв, висновків, меморандумів та планів дій, у яких відображено беззаперечну політичні і дипломатичну підтримку України.

ЄС з початку агресії Росії також послідовно відстоює незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, займає чітку і непохитну позицію щодо невизнання незаконної анексії українських територій, а також прикладає активних зусиль, спрямованих на врегулювання конфлікту, спричиненого і підтримуваного РФ.

Поряд з політико-дипломатичною підтримкою, ЄС надає Україні масштабну економічну, фінансову, гуманітарну, військову та правову допомогу, а також проводить рішучу санкційну політику, спрямовану проти держави-агресора.

За опублікованими даними, від самого початку російської воєнної агресії ЄС, держави-члени та європейські фінансові інститути виділили Україні понад 118 млрд. євро фінансової, гуманітарної, екстреної бюджетної та військової підтримки.

Санкційна політика ЄС передбачає ведення як персональних, так і секторальних санкції проти РФ.

За опублікованими даними, обсяги військової підтримки України з боку ЄС перевищують 43 млрд. євро. Важливим моментом у наданні військової допомоги Україні є запровадження для навчання українських військових Місії військової допомоги ЄС.

Під час російсько-українського конфлікту важливу роль у запровадженні мирних ініціатив відіграла Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, яка, будучи незброєною міжнародною місією, що працювала цілодобово на всій території України, збирала інформацію та доповідала державам-учасникам про безпекову ситуацію у зоні відповідальності, встановлювала та інформувала про інциденти щодо порушення базових принципів та зобов'язань в рамках ОБСЄ, здійснювала моніторинг ситуації із дотриманням

прав людини та основних свобод, сприяла діалогу з метою зменшення напруженості.

Розділ III. НАТО у протидії агресії РФ проти України

3.1. Україна – НАТО: взаємодія, партнерство, інтеграція в євроатлантичний безпековий сектор

Історія створення Північноатлантичного Альянсу (НАТО) пов'язана з початком «холодної війни», яка розгорнулася в повоєнний час між США та їх союзниками, і СРСР та країнами Центральної і Східної Європи, які під контролем СРСР стали на шлях будівництва соціалізму. Останні, за образним висловом В. Черчилля, були відділені від цивілізованого світу «залізною завісою». В умовах наростання протистояння між цими коаліціями західні держави вирішили об'єднати свої зусилля у військовій, політичній та економічній сферах [46, с. 5].

Початком процесу створення оборонного союзу західних країн вважається укладення Договору про економічне, соціальне та культурне співробітництво та колективну самооборону (Брюссельського пакту) від 17.03.1948 [123], учасниками якого стали Бельгія, Велика Британія, Люксембург, Нідерланди та Франція.

Метою цього договору стали надання взаємної допомоги учасникам у підтримці міжнародного миру та безпеки, протистоянні будь-якої політиці агресії, у тому числі можливої агресії з боку Німеччини, а також військова кооперація як відповідь на можливу радянську агресію.

Однак, оскільки оборонні ресурси держав-учасниць Брюссельського договору виявлялись недостатніми, їх військове та політичне керівництво дійшло до висновку про необхідність розширення оборонного союзу за рахунок США, Канади та створення спільної системи оборони в Євроатлантичному регіоні.

Як зазначається дослідниками, створення Альянсу стало частиною широких зусиль, спрямованих на досягнення трьох основних цілей: стримування радянського експансіонізму; заборона відродження націоналістичного мілітаризму в Європі через сильну присутність Північної

Америки на континенті; заохочення європейської політичної інтеграції [46, с. 9].

Результатом сумісних зусиль означених держав стало укладення 04.04.1949 у м. Вашингтоні (США) Північноатлантичного договору [54], учасниками якого стали Бельгія, Велика Британія, Данія, Ісландія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, США та Франція. Після завершення процесу ратифікації Договору всіма учасниками, він з 24.08.1949 набув чинності. Договір став установчим документом Північноатлантичного Альянсу. У Договорі учасники підтвердили свою відданість цілям і принципам Статуту ООН та своє прагнення жити в мирі з усіма народами і урядами.

Об'єднуючи зусилля задля колективної оборони і підтримання миру і безпеки, сторони зобов'язалися розв'язувати всі міжнародні спори, учасниками яких вони могли стати, мирними способами, утримуватись у своїх міжнародних відносинах від погроз силою чи застосування сили будь-яким іншим способом, несумісним з цілями ООН.

Договір передбачає сприяння економічному співробітництву між членами Альянсу, підтримку і розвиток індивідуальної та колективної систем безпеки. Одним з найважливіших є положення ст. 5 Договору. Відповідно до якого збройний напад на одну або кількох держав-учасниць вважатиметься нападом на них усіх. Відповідно, держави-учасниці зобов'язуються надавати необхідну допомогу індивідуально чи спільно з іншими державами, у тому числі застосовувати збройні сили з метою відновлення і забезпечення безпеки в північноатлантичному регіоні.

Стаття 10 Договору передбачає можливість приєднання до Альянсу нових європейських держав – за одностайною згодою усіх членів та за умови здатності нового учасника втілювати в життя принципи цього договору і сприяти безпеці в північноатлантичному регіоні.

Протягом наступних десятиліть Північноатлантичний Альянс поступово розширювався, приймаючи нових членів, серед яких Греція та Туреччина

(1952 р.), ФРН (1955 р.), Іспанія (1982 р.), Чеська Республіка, Угорщина та Польща (1999 р.), Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина та Словенія (2004 р.), Албанія та Хорватія (2009 р.), Чорногорія (2017 р.), Північна Македонія (2020 р.), Фінляндія (2023 р.) та Швеція (2024 р.).

Штаб-квартира НАТО знаходиться у м. Брюссель (Бельгія). Структуру НАТО становлять цивільні та військові інституції. До цивільної структури НАТО належать: Північноатлантична рада як вищий політичний орган, що складається з постійних представників держав-членів, має реальну політичну владу і право прийняття рішень; Комітет з оборонної політики і планування НАТО – вищий військово-політичний орган організації; Група ядерного планування НАТО, що уповноважена обговорювати та ухвалювати рішення з питань ядерної політики, у тому числі охорони та збереження ядерної зброї, систем зв'язку та інформації, а також розгортання ядерних сил; Генеральний секретар НАТО як вища посадова особа Альянсу, відповідальний за керівництво процесом консультацій, ухвалення рішень і забезпечення їх виконання.

До складу військової структури НАТО входять: Військовий комітет НАТО як вищий військовий орган, що складається з начальників генеральних штабів держав-членів Альянсу; Міжнародний військовий штаб НАТО як виконавчий орган Військового комітету НАТО.

Як зазначається фахівцями, незважаючи на те, що НАТО формально створювалася як організація колективної оборони, яка мала на меті захист держав-членів від зовнішньої агресії, з початку 1990-х рр. її роль дещо трансформувалась і стала включати більш широкий спектр завдань. Зокрема, Північноатлантичний Альянс у 1990-і роки почав проводити операції, які не підпадали під ст. 5 Північноатлантичного договору, з метою запобігання поширенню конфліктів і дестабілізації держав-членів або держав-партнерів [30, с. 121].

Співробітництво України з НАТО, що має найвагомніше значення для забезпечення миру і стабільності на євроатлантичному просторі, розпочалося

невдовзі після отримання нашою державою незалежності. У 1992 р. Україна приєдналась до Ради північноатлантичного співробітництва (надалі – Рада євроатлантичного партнерства), заснованої у 1991 р. державами-членами НАТО для налагодження з республіками колишнього СРСР діалогу у воєнно-політичній сфері. Членом цієї організації Україна стала 10.03.1992, а сполучною ланкою у контактах між Україною та НАТО на першому етапі співробітництва стало посольство України у Бельгії.

Україна 08.02.1994 першою з країн СНД підписала Рамковий документ «Партнерства заради миру» [52] - запровадженої у тому ж році програми військової співпраці Альянсу з 19 європейськими державами та колишніми республіками СРСР, які не були членами НАТО.

Основною метою програми стало сприяння відкритості процесів національного планування і формування збройних сил, доктрин, оборонних бюджетів, забезпеченню демократичного контролю за збройними силами, підтримання їх здатності і готовності брати участь у міжнародних миротворчих операціях під егідою ООН та ОБСЄ. У перспективі програма мала на меті формування у держав таких збройних сил, які повинні бути спроможними належним чином взаємодіяти з партнерами відповідно до стандартів НАТО.

Україна брала активну участь у заходах, що проводилися в рамках програми «Партнерство заради миру», у тому числі спільних військових навчань («Козацький степ», «Сі Бриз» та ін.), програмах підготовки та перепідготовки військовослужбовців, діяльності спільних робочих груп тощо.

Всього упродовж 1994-1999 рр. в межах програми «Партнерство заради миру» проведено понад 600 заходів, до яких залучалися близько 5 тис. українських представників. На різноманітних курсах НАТО пройшли підготовку понад 800 представників України, а в миротворчих операціях під егідою Альянсу (IFOR, SFOR, KFOR) взяли участь понад 6 тис. українських військових [56].

На якісно новий рівень відносини між Україною і НАТО перейшли після підписання 09.07.1997 на Мадридському саміті НАТО «Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору» [101]. Сторони взяли на себе зобов'язання з подальшого розширення і укріплення свого співробітництва та розвитку особливого і ефективного партнерства, яке буде сприяти забезпеченню більшої стабільності і загальних демократичних цінностей у Центральній та Східній Європі.

Підписавши Хартію, Україна підтвердила свою рішучість продовжувати реформи в оборонній сфері, укріплювати демократичний і громадянський контроль над збройними силами та підвищувати оперативно-технічну сумісність з силами НАТО і держав-партнерів. Сторони домовились проводити консультації з політичних і безпекових питань, запобігання конфліктам, роззброєння і контролю за озброєнням, з питань експорту озброєнь і передачі супутніх технологій, боротьбі з торгівлею наркотиками і тероризмом. Практична реалізація положень Хартії полягає у проведенні зустрічей між НАТО і Україною, взаємних візитів високого рівня, механізмів поглибленого воєнного співробітництва.

У свою чергу, союзники України по НАТО зобов'язалися підтримувати суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток, економічне процвітання, принцип непорушності кордонів як ключові фактори стабільності і безпеки в Центральній і Східній Європі та на континенті в цілому.

У тому ж 1997 р., в межах реалізації положень Хартії засновано Комісію Україна – НАТО [31] як найвищий орган, який був покликаний забезпечувати застосування положень Хартії, аналізувати та планувати майбутню діяльність, надавати рекомендації щодо поліпшення подальшого співробітництва між Україною та Північноатлантичним Альянсом. Комісія стала форумом для консультацій і співробітництва між Україною та НАТО з 1997 р. по 2023 р., коли на заміну їй було запроваджено Раду Україна – НАТО [71]. Також, з метою реалізації передбачених Хартією форм

співробітництва у 1997 р. відкрито Місію України при НАТО, Центр інформації та документації НАТО в Україні, а у 1999 р. – Офіс зв'язку НАТО в Україні.

З огляду на прагнення України вступити до НАТО, на Бухарестському саміті у 2008 р. держави-члени погодились, що Україна стане членом Альянсу, а також дійшли згоди про те, що наступним кроком на її шляху мав стати план дій щодо членства – програма реформування у політичній, економічній, оборонній, ресурсній, безпековій і правовій сферах для держав-претендентів. З цією метою у 2009 р. запроваджено Річну національну програму [68] як ключовий інструмент просування євроатлантичної інтеграції і запровадження відповідних реформ.

В цілому, науковцями слушно зазначається, що повноправне членство в Альянсі безпосередньо відповідає національним інтересам України, оскільки політична вага і військова міць НАТО можуть забезпечити незалежність і територіальну цілісність нашої країни краще, ніж непевний статус так званої «позаблокової» держави чи «гарантії» безпеки на кшталт Будапештського меморандуму. Поряд з цим, процес євроатлантичної інтеграції України став логічним продовженням її стратегічного курсу на утвердження в суспільстві принципів демократії. Прагнення України бути визнаною європейською державою ґрунтується на спільному із західним світом розумінні та баченні суспільних цінностей [91, с. 11]. Тим не менш, незважаючи на заявлене бажання України приєднатися до Альянсу, в реалізації євроатлантичних прагнень тривалий час спостерігався брак політичної волі з обох боків, певні імітації, а також відверті відкати [91, с. 12]. Так, за часів президентства В. Януковича Україна почала дотримуватися політики позаблоковості. У квітні 2010 р. В. Янукович підписав укази, якими ліквідував Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО [63] та Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції [64]. Надалі, Указом Президента України від 08.06.2012 № 389/2012 [69] затверджено нову редакцію Стратегії

національної безпеки України», яка не передбачала цілі євроатлантичної інтеграції та членство в НАТО.

Зняття з порядку денного питання вступу до НАТО було закріплено і Законом України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 01.07.2010 [62], який проголошував політику позаблоковості та принцип неучасті України у військово-політичних союзах. Взагалі, як відзначається дослідниками, в роки президентства В. Януковича явно проросійський вектор у зовнішній політиці тогочасної української влади практично нівелював багаторічну роботу зі зближення Альянсу та України. У цей період нереалізованими залишалися чимало законодавчих ініціатив, спрямованих на гармонізацію двосторонніх відносин [88, с. 120].

Від політики позаблоковості Україна була змушена відмовитись внаслідок російської агресії. Законом України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» від 23.12.2014 [59] скасовано позаблоковий статус України. Автори закону виходили з того, що агресія РФ зумовила необхідність пошуку більш дієвих гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України, а позаблоковий статус України виявився неефективним у контексті забезпечення держави від зовнішньої агресії та тиску.

Законом України від 07.02.2019 [60] внесено зміни до Конституції України[33] щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Надалі, Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 затверджено нову Стратегію національної безпеки України [87]. Пунктом 34 Стратегії набуття повноправного членства України в НАТО визначено як стратегічний курс держави. Для зміцнення особливого партнерства з Альянсом та набуття повноправного членства в організації Україна запланувала: досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки

й оборони з відповідними структурами держав Альянсу; суттєво активізувати реформи, які необхідно впровадити з метою досягнення відповідності критеріям членства в НАТО у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО; отримати запрошення та приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО. Для розвитку потенціалу стримування Україна повинна прискорити оборонну і безпекову реформи за нормами, принципами і стандартами НАТО (п. 58 Стратегії).

Інтеграція України в євроатлантичний безпековий сектор, розвиток Збройних Сил України та інших складових сил оборони на основі євроатлантичних принципів і стандартів визначено в якості пріоритетів державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва Стратегією воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021 [86].

На тлі анексії окупованих українських територій Росією, 30.09.2022 Україна підписала заявку на пришвидшений вступ до НАТО. Низка держав-членів Альянсу (Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Румунія, Північна Македонія та Чорногорія) підтримали членство нашої держави в НАТО.

На саміті НАТО у м. Вільнюсі 11.07.2023 держави-члени Альянсу підтвердили відданість майбутньому вступу України до НАТО. Визнаючи, що Україна підвищила рівень оперативної сумісності з НАТО, досягла істотних успіхів у запровадженні реформ, вони вирішили, що на шляху до цілковитої євроатлантичної інтеграції більше немає потреби у Плані дій щодо членства. Держави-члени Альянсу і надалі підтримуватимуть Україну у її шляху до НАТО, а їх міністри закордонних справ регулярно оцінюватимуть поступ за допомогою Річної національної програми [7].

Під час Вашингтонського саміту НАТО, який відбувся у м. Вашингтоні (США) 9-11.07.2024, НАТО офіційно підкреслила, що буде і надалі підтримувати Україну на її незворотному шляху до цілковитої євроатлантичної інтеграції, включаючи членство в НАТО. Лідери Альянсу

знов підтвердили, що зможуть запросити Україну вступити до НАТО, коли усі держави-члени погодяться і будуть виконані поставлені умови [7].

3.2. Підтримка НАТО як запорука відновлення суверенітету, територіальної цілісності та безпеки України

Початок агресії Росії проти України у 2014 р. змінив шлях розвитку системи європейської і трансатлантичної безпеки та підштовхнув держави-члени НАТО до переоцінки особливостей функціонування Альянсу за умов безпосереднього збройного конфлікту поблизу його східних кордонів.

Гібридні дії РФ проти України та інших держав регіону порушили стабільність у просторі від Балтії до Чорноморсько-Каспійського басейну, створили серйозний виклик миру та безпеці в регіоні. Актуалізація екзистенційних викликів для держав-членів Альянсу на східному кордоні фактично порушила перед Організацією Північноатлантичного договору завдання щодо зосередження на її базовій оборонній функції. У новому безпековому середовищі члени НАТО поступово переосмислили своє ставлення до Росії, сформувалося нове розуміння її ролі як противника Альянсу [89].

Внаслідок незаконної і нелегітимної анексії Криму Росією у березні 2014 р. держави-члени Альянсу призупинили усілякі заходи практичного цивільного і військового співробітництва та зажадали від Росії дотримання норм міжнародного права і її міжнародних обов'язків і зобов'язань. До того ж, вони закликали Росію покласти край нелегітимній окупації Криму, утриматися від агресивних дій проти України, зупинити потік зброї, техніки, людей і грошей через кордон на підтримку сепаратистів на сході України, а також припинити розпалювати напруженість уздовж кордону й безпосередньо на території України [7].

З початку російсько-українського конфлікту НАТО значно розширила підтримку, що надається Україні в галузі розвитку потенціалу розбудови спроможностей протистояння у війні. Держави-члени Альянсу засудили

агресію та запевнили в тому, що ніколи не визнають незаконну анексію Криму Росією, а також її дестабілізуючі й агресивні дії на Сході України та в Чорноморському регіоні. У зв'язку з цим було збільшено військову присутність НАТО у Чорному морі та розширено військово-морське співробітництво між Альянсом і Україною [14, с. 139].

Починаючи з 2014 р., з огляду на безпосередні загрози, яких зазнавали територіальна цілісність, політична незалежність і безпека України, регулярно проводились консультації на рівні Комісії Україна – НАТО. Позачергові засідання Комісії проходили у зв'язку з агресією Росії в Криму і на Сході України у 2014 р., необґрунтованим застосуванням Росією військової сили проти українських суден у Керченській протоці у листопаді 2018 р. і небезпечним нарощуванням Росією військового потенціалу у квітні 2021 року.

Подальші екстрені засідання Комісії відбулися у січні і лютому 2022 р. і були присвячені нарощуванню Росією військової сили з метою вторгнення в Україну. Упродовж конфлікту Україна і НАТО постійно проводили консультації під егідою Комісії щодо ситуації у галузі безпеки і підтримки України з боку держав-членів Альянсу [7].

Улітку 2016 р. відбувся Варшавський саміт НАТО, ключовою тезою якого став перехід до відкритого стримування РФ, яку фактично визнано агресором, джерелом нестабільності та головним викликом для Альянсу. Основним результатом саміту стало узгодження рішення про зміцнення східного флангу НАТО, на виконання якого реалізовано заходи щодо посилення механізмів планування, реагування та гнучкості сил Альянсу, розміщення в Польщі та країнах Балтії чотирьох багатонаціональних батальйонів, відкриття нових командних центрів. У координації з ЄС відбулось узгодження стратегічного підходу Альянсу щодо протидії гібридній війні.

Для України ключовим досягненням за результатами саміту стало рішення союзників щодо запровадження Комплексної програми допомоги

нашій державі, яка має на меті сприяти розбудові здатності України гарантувати власну безпеку та запроваджувати у життя широкомасштабні реформи відповідно до стандартів НАТО, євроатлантичних принципів та передової практики, а також загальне оновлення діалогу Києва з Брюсселем. Інтенсифікація співпраці Альянсу з українською стороною сприяла започаткуванню у 2016 р. Платформи Україна – НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні. Разом з тим, як відмічається дослідниками, саміт продемонстрував і наявність внутрішніх протиріч серед союзників з вироблення спільної тональності сигналів для РФ [89].

Починаючи з квітня 2021 р. і до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 р., держави-члени Альянсу повсякчас закликали Росію припинити великомасштабне нарощування військової сили в Україні і на її кордонах. Держави-члени Альянсу також зажадали від Росії припинити провокації і негайно послабити напруженість на кордонах України і на території незаконно анексованого Криму і обрати шлях дипломатії. Для цього держави-члени Альянсу скликали засідання з Росією у форматі Ради НАТО – Росія, яке відбулося у Брюсселі 12.01.2022. Однак, Росія відкинула шлях дипломатії і діалогу, який наполегливо пропонували НАТО і держави-члени Альянсу [7].

У заяві Генерального секретаря НАТО від 08.07.2022 зазначено, що Альянс рішуче засуджує жорстоку і неспровоковану загарбницьку війну Росії проти незалежної, мирної та демократичної України, яка є близьким партнером Альянсу, а також не визнає так звані народні республіки, створені на Сході України. Заявлено, що як НАТО в цілому, так і окремі держави-члени продовжать надавати Україні всебічну допомогу на безпрецедентному рівні з метою гарантування її основоположного права на самооборону [14, с. 139].

В аспекті військової підтримки України дослідники відзначають роль Організації Північноатлантичного договору у проведенні зустрічей представників оборонних відомств держав-членів Альянсу, ЄС, а також країн

Африки. Близького Сходу, Перської затоки та Азіатсько-Тихоокеанського регіону в Німеччині на військово-повітряній базі США «Рамштайн».

Щомісячні зустрічі, починаючи з 26.04.2022 відігравали роль ефективного переговорного майданчика для учасників з 50 країн світу з метою синхронізації та прискорення надання військової допомоги Україні для протистояння російському повномасштабному вторгненню. Постійної координації зусиль у цьому напрямі та обговорення питань підтримки України в післявоєнний період. Як зазначається фахівцями, зустрічі у форматі «Рамштайн» свідчать про створення оборонної міжнародної або антиросійської (антипутінської) коаліції на кшталт антигітлерівської коаліції під час Другої світової війни [14, с. 140].

Позитивним в аспекті протидії повномасштабному російському вторгненню виявився Мадридський саміт НАТО, який відбувся наприкінці червня 2022 року. Альянс висловив готовність повернутися до переговорів щодо механізму вступу України до НАТО після перемоги Києва. Також, в новій Стратегічній концепції НАТО, що діятиме до 2030 р., [85] РФ визнано найбільш значною і безпосередньою загрозою безпеці союзників, а також миру і стабільності в євроатлантичному регіоні. У заключній декларації країни НАТО підтвердили свою непохитну підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Учасники Альянсу заявили про повну підтримку невід'ємного права України на самооборону та вибір власних заходів безпеки [91, с. 14].

Наприкінці вересня 2022 р. НАТО засудило незаконну спробу Росії анексувати чотири області України – Донецьку, Луганську, Херсонську та Запорізьку. Було зазначено, що дії РФ є наймасштабнішою спробою силової анексії європейської території з часів Другої світової війни. У заяві підкреслено, що фальшиві референдуми в цих регіонах були спроектовані в Москві, вони не мають легітимності і НАТО їх не визнає [91, с. 14-15].

На вже згаданому Вільнюському саміті НАТО у 2023 р. держави-члени Альянсу ухвалили рішення про перетворення запровадженої раніше Комплексної програми допомоги Україні на багаторічну програму допомоги, щоб сприяти відбудові структур безпеки і оборони України і переходу до цілковитої оперативної сумісності з НАТО.

На Вашингтонському саміті у 2024 р. держави-члени НАТО вирішили запровадити Ініціативу НАТО з безпекової допомоги і навчання для України (NSATU) з метою координації постачання державами-членами Альянсу і партнерами військового обладнання і техніки і організації підготовки. Вони також оголосили зобов'язання щодо довгострокової безпекової допомоги Україні, згідно з яким буде забезпечено базове фінансування на рівні щонайменше 40 мільярдів євро протягом наступного року і надаватиметься сталий рівень безпекової допомоги у майбутньому [7].

Що стосується практичної, поряд з політичною, підтримки України з боку Організації Північноатлантичного договору, то ще з моменту незаконної анексії Криму керівництво держав-членів НАТО узгодило низку заходів, спрямованих на підвищення здатності України гарантувати власну безпеку.

Починаючи з 2014 р., з метою надання практичної допомоги Україні структурами НАТО запроваджено низку Цільових фондів, завдяки чому виділено ресурси на забезпечення розвитку спроможностей і стали розбудову потенціалу у ключових галузях. У 2021 р. усі поточні проекти Цільових фондів НАТО на підтримку України було об'єднано і передано до єдиного Цільового фонду Комплексної програми дій для України.

Цільовий фонд Комплексної програми дій для України охоплював такі напрями: допомога щодо реорганізації і модернізації структур і потенціалу у галузі командування, управління, зв'язку й комп'ютеризації; допомога у вдосконаленні системи медичної реабілітації діючих та звільнених військовослужбовців й цивільних службовців структур безпеки і оборони;

професійний розвиток, який сприяє формуванню цивільних кадрів в українських структурах безпеки і оборони [7].

Як неодноразово підкреслювалось у заявах офіційних осіб та документах Північноатлантичного Альянсу, постачання Україні зброї і військової техніки, а також введення санкцій відбувається поза рамками НАТО. НАТО неодноразово підкреслювала свою роль як оборонного альянсу, і що вона не прагне війни з Росією.

Так, Альянс виключив можливість запровадження безпальної зони над Україною, оскільки це загрожувало б ескалацією кризи і її переростанням у ширший європейський конфлікт за участі держав Альянсу, або навіть потенційно призвело б до Третьої світової війни, хоча останнє й малоймовірно. Також НАТО наголосила, що не буде розгортати війська в Україні.

Таким чином, стратегія НАТО полягає в обмеженому балансуванні між її оборонною місією, авторитетом і необхідністю уникнути ескалації. У той же час, НАТО неодноразово висловлювала підтримку постачання в Україну озброєння і військової техніки окремими державами-членами Альянсу [11].

Нелетальна допомога НАТО передбачає надання збройним силам: бойових пайків; технічних засобів забезпечення паливом (включаючи авіаційне паливо); одягу (включаючи зимове спорядження і армійське взуття); предметів медичного призначення (включаючи аптечки, фармацевтичні препарати і автомобілі швидкої допомоги); укриття і генераторів; засобів виявлення і захисту від хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних речовин; обладнання для знешкодження вибухонебезпечних предметів і розмінування; засобів боротьби з БПЛА; систем зв'язку (включаючи вдосконалений супутниковий зв'язок) [7].

В умовах воєнного стану особливістю спільної діяльності України зі структурами НАТО у справі підготовки військовослужбовців є співробітництво за межами України. На цей час підрозділи та військові фахівці проходять підготовку у відповідних навчально-тренувальних центрах

і закладах військової освіти, виконують бойові завдання із залученням до системи професійної військової освіти іноземних інструкторів-викладачів.

Пріоритетом є практична підготовка за військово-технічним і військовим напрямками щодо освоєння особливостей використання у бойових умовах сучасного озброєння та військової техніки, яка надається Україні державами-членами НАТО, зокрема, у межах запровадження ленд-лізу (програма постачання США зброї, боєприпасів та інших матеріальних ресурсів). Збагачені бойовим досвідом Альянсу, військові фахівці повертаються на батьківщину і передають його іншим військовослужбовцям і структурним підрозділам Збройних Сил України. Подібна система, як свідчать результати її впровадження в бойову діяльність військ, є ефективною, сприяє підвищенню їх бойової та спеціальної спроможності, здатності виконувати завдання в умовах реальної обстановки та наявного ресурсного забезпечення [26, с. 80].

Крім того, станом на липень 2024 р. понад 20 держав-членів Альянсу і партнерів підписали двосторонні безпекові угоди з Україною, надаючи їй тривалі гарантії безпеки. Ці домовленості підкріплюють одна одну і засвідчують непохитну відданість усіх залучених вільній, незалежній, демократичній та суверенній Україні в межах її міжнародно визнаних кордонів, здатній захистити себе та стримати агресію в майбутньому. Ці зобов'язання, сукупно з рішеннями Вашингтонського саміту 2024 р., передбачають постійну, довгострокову підтримку України, яка відстоює свої суверенітет і територіальну цілісність, а також просувають євроатлантичну інтеграцію України [7].

Висновки до третього розділу

Членство в НАТО є пріоритетною ціллю політики України, оскільки надасть можливість забезпечити суверенітет, територіальну цілісність та безпеку нашої держави.

З початку агресивних дій РФ держави-члени НАТО висловили повну солідарність з позицією України, рішуче засудили загарбницьку політику РФ та зажадали від неї негайного виведення збройних сил та інших озброєних формувань з усієї міжнародно визнаної території України.

Постачання Україні зброї і військової техніки, а також введення санкцій відбувається поза рамками НАТО. У той же час, структурами Альянсу вживаються необхідні заходи, спрямовані на синхронізацію та прискорення надання військової допомоги Україні державами-членами НАТО для протистояння повномасштабному російському вторгненню.

Поряд з політичною підтримкою з боку Північноатлантичного Альянсу, важливими напрямками підтримки України є фінансування безпекових програм та надання масштабної нелетальної допомоги, а також підготовка українських військовослужбовців у навчально-тренувальних центрах і закладах військової освіти держав-членів НАТО, яка сприяє підвищенню бойової та спеціальної спроможності Збройних Сил України, здатності виконувати завдання в умовах реальної обстановки та наявного ресурсного забезпечення.

ВИСНОВКИ

Важливим елементом протидії РФ як державі-агресору є спільні політико-дипломатичні зусилля міжнародного співтовариства. У рамках міжнародних організацій, на багатосторонньому та двосторонньому рівнях прийняті численні документи та рішення, реалізовані різноманітні цільові програми на підтримку територіальної цілісності України у рамках міжнародно визнаних кордонів.

У той же час, незважаючи на те, що Україна бере активну участь у роботі десятків міжнародних організацій, більшість з яких прямо чи опосередковано опікується питаннями суверенітету, безпеки і територіальної цілісності нашої держави, існуючий механізм забезпечення національної безпеки України є недостатньо ефективним.

ООН є провідною універсальною міжнародною організацією, створеною для підтримання міжнародного миру, безпеки та сприяння розвитку співробітництва між усіма державами світу. З початку російського повномасштабного вторгнення ООН засвідчила свою прихильність суверенітету, незалежності й територіальній цілісності України, рішуче засудила спробу незаконної анексії Криму, Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, а також зажадала від Росії негайного виведення усіх збройних сил з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Офіційні документи ООН містять заклики щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, належного поводження з військовополоненими, припинення атак на критично важливу інфраструктуру України, а також щодо необхідності притягнення РФ до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини, та зобов'язання відшкодування збитків. Поряд з вирішенням суто політичних питань, структурами ООН Україні надається різностороння гуманітарна, економічна, технічна та правова допомога.

Нажаль, під час реагування на повномасштабну агресію РФ проти України ООН не використала усі свої можливості та інструменти. Міжнародне співтовариство не спромоглося провести під егідою ООН повноцінну миротворчу місію, яка б могла призвести до припинення бойових дій, виведення російських військ та інших збройних формувань, встановлення контролю над кордоном та подальше звільнення окупованих територій України.

Притягнення до відповідальності РФ як держави, а також осіб, безпосередньо винних у злочинах, компенсація завданої шкоди забезпечується діяльністю як національних, так і міжнародних судових органів, серед яких особливе значення має діяльність Міжнародного Суду ООН, Міжнародного кримінального суду та спеціальних міжнародних трибуналів. Стратегією національної безпеки України позовна робота у міжнародних судових інстанціях із притягнення РФ до міжнародно-правової відповідальності визначена в якості одного з основних напрямів зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки.

Станом на цей час, у Міжнародному кримінальному суді здійснюється кримінальне переслідування шести російських високопосадовців (у тому числі Президента РФ В. Путіна) за вчинення воєнних злочинів під час повномасштабної війни проти України. У той же час, ураховуючи формальну неспроможність Міжнародного кримінального суду здійснювати кримінальне переслідування за злочини агресії, доцільним є запровадження спеціального міжнародного трибуналу для розслідування злочинів агресії з боку політичного і військового керівництва РФ, а також чинного Президента Республіки Білорусь Лукашенка О.Г. і осіб з його найближчого оточення.

Створення такого трибуналу дозволить не лише притягнути до відповідальності осіб, винних у злочині агресії, а й впровадити дієвий механізм стягнення репарацій з РФ за вчинення злочинів проти людства.

Радою Європи як історично першою сучасною європейською міждержавною організацією з початку російської агресії прийнято низку рішень, політичних декларацій, резолюцій, рекомендацій, заяв, висновків, меморандумів та планів дій, у яких відображено беззаперечну політичні і дипломатичну підтримку України та наголошено на необхідності: збільшення підтримки України з боку держав-членів Ради Європи; припинення будь-яких поставок зброї, комплектуючих для російської військової промисловості та товарів подвійного призначення; надання підтримки біженцям з України через тривалу агресію РФ; надання підтримки прокурору Міжнародного кримінального суду у розслідуваннях та переслідуванні підозрюваних у вчиненні військових злочинів, злочинів проти людяності та геноциду; створення міжнародного кримінального трибуналу для розслідування та покарання за злочини агресії, вчинені політичним і військовим керівництвом РФ.

Під егідою Ради Європи запроваджено Реєстр збитків для України (RD4U) як систему обліку заяв, поданих фізичними та юридичними особами, а також державою Україна про відшкодування збитків, втрат та шкоди, заподіяних агресією РФ проти України. На цей час до реєстру подано вже кілька тисяч заяв від фізичних осіб, пов'язаних з пошкодженням та знищенням житлового нерухомого майна.

Низку заяв та рекомендацій, насамперед з гуманітарних питань, зроблено від інших організацій Ради Європи – Групи експертів з протидії торгівлі людьми (GRETA), Керівного комітету з питань освіти (CDECU), Комітету ПАРЄ з питань міграції, Спільної ради у справах молоді (SMJ), Європейської комісії проти расизму та нетерпимості, Консультативної групи експертів Ради Європи.

З початку агресії Росії ЄС послідовно відстоює незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, займає чітку і непохитну позицію щодо невизнання незаконної анексії українських територій, а також

прикладає активних зусиль, спрямованих на врегулювання конфлікту, спричиненого і підтримуваного РФ.

Поряд з політико-дипломатичною підтримкою, ЄС надає Україні масштабну економічну, фінансову, гуманітарну, військову та правову допомогу, а також проводить рішучу санкційну політику, спрямовану проти держави-агресора. За опублікованими даними, від самого початку російської воєнної агресії ЄС, держави-члени та європейські фінансові інститути виділили Україні понад 118 млрд. євро фінансової, гуманітарної, екстреної бюджетної та військової підтримки. ЄС введено в дію директиву щодо надання біженцям з України тимчасового захисту, що передбачає забезпечення права на житло, навчання, роботу, медичну допомогу, соціальне забезпечення, а також забезпечення можливості вільно подорожувати країнами ЄС.

Санкційна політика ЄС передбачає ведення як персональних, так і секторальних санкції проти РФ. Персональні санкції застосовано проти вищого політичного керівництва РФ, кримських, донецьких, луганських та інших колаборантів, російських політиків, чиновників та силовиків, окремих підприємств та низки державних інституцій РФ (Міноборони, Служби зовнішньої розвідки, Адміністрації Президента РФ).

Секторальні санкції ЄС охоплюють російський оборонно-промисловий комплекс, транспорт, енергетику. Фінансові санкції стосуються заборони довгострокових позик та кредитів для великих банків, а також спрямовані на відключення ключових банків Росії від системи платежів SWIFT. З метою протидії російській пропаганді, санкції та обмеження торкнулися російських медіа (призупинення діяльності і ліцензій на мовлення) та організацій, що намагалися просувати ідеї «русского мира».

З метою правової підтримки України у питаннях притягнення до відповідальності військово-політично керівництва РФ ЄС ініційовано створення Міжнародного центру з переслідування за злочини агресії (ІСРА).

За опублікованими даними, обсяги військової підтримки України з боку ЄС перевищують 43 млрд. євро. Важливим моментом у наданні військової допомоги Україні є запровадження для навчання українських військових Місії військової допомоги ЄС.

Регіональною міжнародною міжурядовою організацією, яка займається питаннями безпеки у всіх її вимірах – військово-політичному, економічно-довкільному та гуманітарному, є ОБСЄ. Під час російсько-українського конфлікту важливу роль у запровадженні мирних ініціатив відіграла Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, яка, будучи незброєною міжнародною місією, що працювала цілодобово на всій території України, збирала інформацію та доповідала державам-учасникам про безпекову ситуацію у зоні відповідальності, встановлювала та інформувала про інциденти щодо порушення базових принципів та зобов'язань в рамках ОБСЄ, здійснювала моніторинг ситуації із дотриманням прав людини та основних свобод, сприяла діалогу з метою зменшення напруженості.

Співробітництво України з НАТО, що має найвагоміше значення для забезпечення миру і стабільності на євроатлантичному просторі, розпочалося з отриманням нашою державою незалежності. Повноправне членство в Північноатлантичному Альянсі безпосередньо відповідає національним інтересам України, оскільки надасть можливість забезпечити суверенітет, територіальну цілісність та безпеку нашої держави.

З початку агресивних дій РФ держави-члени НАТО призупинили заходи практичного цивільного і військового співробітництва з РФ та зажадали від неї дотримання норм міжнародного права, міжнародних зобов'язань, припинення окупації та анексії українських територій, негайного виведення збройних сил та інших озброєних формувань з усієї міжнародно визнаної території України.

Постачання Україні зброї і військової техніки, а також введення санкцій відбувається поза рамками НАТО, яка неодноразово підкреслювала свою роль як оборонного альянсу. У той же час, структурами Альянсу вживаються

необхідні заходи, спрямовані на синхронізацію та прискорення надання військової допомоги Україні державами-членами НАТО для протистояння повномасштабному російському вторгненню.

Важливими напрямками підтримки України є фінансування безпекових програм та надання масштабної нелетальної допомоги, серед якої бойові пайки, технічні засоби забезпечення паливом, військове спорядження, предмети медичного призначення, засоби виявлення і захисту від хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних речовин, обладнання для знешкодження вибухонебезпечних предметів і розмінування, засоби боротьби з БПЛА та системи зв'язку.

Пріоритетним напрямком співробітництва є підготовка українських військовослужбовців, у тому числі військових фахівців, у навчально-тренувальних центрах і закладах військової освіти держав-членів НАТО, яка сприяє підвищенню бойової та спеціальної спроможності Збройних Сил України, здатності виконувати завдання в умовах реальної обстановки та наявного ресурсного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білас І.Г. Міжнародно-правові аспекти російської агресії проти України, механізм протидії та юридична відповідальність за воєнні злочини і геноцид. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6355/13391-1?inline=1>
2. Бойко І.В. Міжнародно-правові акти у сфері запобігання збройній агресії у війні Російської Федерації проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 465-470. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/116.pdf
3. Буроменський М.В. Міжнародно-правові проблеми постійного членства Російської Федерації в Раді Безпеки ООН. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 208-221.
4. Буряченко О.В. Російсько-українська війна як фактор порушення та еволюції світової безпекової рівноваги. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 2. С. 73-83.
5. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навч.-метод. посіб. / О. Козорог, Т. Короткий, І. Костюк, Т. Ремех, Н. Хендель; за заг.ред. Т. Короткого; УГСПЛ; ТЧХУ. К.; Одеса: Фенікс, 2024. 252 с.
6. Відбулося перше засідання Конференції Учасників Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-conference-of-participants-of-the-register-of-damage-caused-by-russia-s-aggression-against-ukraine-holds-its-first-meeting>
7. Відносини з Україною / Організація Північноатлантичного договору. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm
8. Віднянський С. ООН та українська дипломатія в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України в умовах російсько-

української війни. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 10-44.

9. Віднянський С. Україна – ЄС: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2022. Вип. 31. С. 10-37.

10. Відповідь ЄС на війну. URL: <https://eu4ukraine.eu/>

11. Війна Росії проти України: відповідь НАТО / Дослідницька служба Європейського парламенту. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729380/EPRS_ATA\(2022\)729380_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729380/EPRS_ATA(2022)729380_XL.pdf)

12. Віннічук О.В., Маркітантов В.Ю., Чабанов В.Г. Російська агресія як чинник європейської інтеграції України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4-2. С. 23-28.

13. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник / А.В. Войціховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ. – Х., 2020. 544 с.

14. Войціховський А.В., Бакумов О.С. Збройна агресія Російської Федерації проти України як загроза системі колективної безпеки. *Право і безпека*. 2023. № 1 (88). С. 134-145.

15. Гладенко О.М. Реформування механізму Ради Безпеки ООН крізь призму війни між Російською Федерацією та Україною. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2022. Вип. 1. С. 10-14.

16. Горюнова Є.О. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014-2022 р.р.). *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4-2. С. 45-51.

17. Дії ПА ОБСЄ у зв'язку з ситуацією в Україні. URL: <https://www.oscepa.org/ru/deyatelnost/dejstviya-v-otnoshenii-ukrainy>

18. Договір про Європейській Союз (Маастрихтський договір). URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/slov_04.pdf

19. Договір про звичайні збройні сили у Європі (ратифіковано постановою Верховної ради України від 01.07.1992 № 2526-XII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text
20. Дубовик В.В. Політичні і міжнародно-правові етапи історії становлення ОБСЄ. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 63. С. 20-32.
21. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
22. Європейський суд з прав людини як механізм розслідування і притягнення до відповідальності Російської Федерації. URL: <https://ecpl.com.ua/news/yeuropeyskyu-sud-z-prav-liudyny-ia-k-mekhanizm-rozsliduvannia-i-pryiahnennia-do-vidpovidalnosti-rosiyskoi-federatsii/>
23. Єгорова О., Бичковський А. Ініціативи Ради Європи як пан'європейський політичний ресурс протидії російській агресії. *Вісник Львівського університету. Серія філософ.-політолог. студії*. 2023. Вип. 48. С. 234-245.
24. Жукорська Я.М. Окремі аспекти реформування Ради Безпеки ООН. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 431-434.
25. Задорожній О.В. Проблеми участі Російської Федерації у роботі Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй у зв'язку з військовою агресією проти України. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 6. С. 62-70.
26. Зельницький А., Заболотний О., Васильєв О., Корнієнко В. Особливості формування військового кадрового потенціалу Збройних Сил України із залученням іноземних інструкторів-викладачів. *Військова освіта*. 2022 № 1 (45). С. 71-84.
27. Івасечко О.Я., Цебенко О.О., Хівренко Д.Ю. провідна роль ЄС у наданні допомоги Україні в умовах повномасштабної агресії Росії. *Регіональні студії*. 2023. № 34. С. 135-139.
28. Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/38, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви

2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист (04.03.2022). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22006?an=2>

29. Іорданова О.Є. Діяльність Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй: проблеми застосування права вето. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 31 (70). Ч. 3. № 2. 2020. С. 177-183.

30. Карпенко О.В. Забезпечення національної безпеки в контексті участі України в діяльності міжнародних організацій. *Політичне життя*. 2020. № 2. С. 118-124.

31. Комісія Україна – НАТО (1997-2023 рр.). URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50319.htm

32. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

33. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

34. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine-closed>

35. Кубієвич С.П. Особливості застосування механізму з «людського виміру» у процесі врегулювання міжнародних спорів в рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі. *Прикарпатський юридичний вісник. Збірник наукових праць*. ІваноФранківськ. Випуск 1. 2011. С. 61-72.

36. Литвинчук О., Шевчук А., Войтюк О. Міжнародна допомога Україні в умовах війни як вид співробітництва з міжнародними організаціями. *Євроінтеграція України та економічна безпека держави: Збірник наукових праць*. 2024. Вип. 1 (32). С. 239-252.

37. Лісабонська угода (договір про реформування Європейського Союзу). URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf>

38. Сокоренко М. Десятий міждержавний позов проти Росії в ЄСПЛ – справа про правду та справедливість. 500 днів повномасштабної війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/marharyta-sokorenko-desiatyi-mizhderzhavnyi->

pozov-proty-rosii-v-iespl-sprava-pro-pravdu-ta-spravedlyvist-500-dniv-povnomasshtabnoi-viiny

39. Меморандум про взаємопорозуміння між Урядом України і Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_309#Text

40. Мережко О. Відсутність правових підстав для членства Російської Федерації в ООН. *Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право*. Київ: К.І.С. 2014. С. 944–950.

41. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text

42. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

43. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

44. Міжнародний кримінальний суд: внутрішня динаміка, геополітика та Україна / Українська гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/mizhnarodnyy-kryminalnyy-sud-vnutrishnia-dynamika-heopolityka-ta-ukraina/>

45. Міщук І.В., Киричук Б.С. Агресія Російської Федерації проти України: актуальні питання щодо створення спеціального міжнародного трибуналу та розробки дієвого механізму компенсації за злочини проти миру і безпеки людства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 403-410. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/72.pdf>

46. НАТО – сила, що захищає мирних громадян / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелещенко, О. Мальований; за ред. Волошенюк О., Дьоми С. К.: ВСВСДГО, 2019. 164 с.

47. Ничипоренко Г.В. Право вето членів Ради Безпеки ООН як інструмент блокування діяльності ООН. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 80: частина 2. С. 348-353.

48. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / Єрмолаєв А.В., Кононенко К.А., Резнікова О.О. та ін.; Нац. інститут стратегічних досліджень. К., 2013. 52 с. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/0312_dopovid.pdf

49. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень-липень 2024 року) / Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_06_07_2024.pdf

50. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobotnictva-v-yevropi>

51. Паризька хартія для нової Європи. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU90011U>

52. Партнерство заради миру: Рамковий документ (08.02.1994). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text

53. Пашков М. «Ерзац-ЄС» для України: чому нам так важко дається статус кандидата на вступ до Євросоюзу. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/erzatsyes-dlia-ukrainy-chomu-nam-tak-vazhko-daietsia-status-kandydata-na-vstup-do-yevrosoiuzu>

54. Північноатлантичний договір (04.04.1949). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

55. Позовні вимоги – відхилити: ЄСПЛ виніс рішення у справі «Росія v. Україна». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pozovni-vymohy-vidkhylyty-iespl-vynis-rishennia-u-spravi-rosiia-v-ukraina>

56. Поляков Л. Співпраця Україна – НАТО: про що йде мова? URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/spivprasya-ukrayina-nato-pro-shcho-yde-mova>

57. Правові основи діяльності Ради Європи : навч.-метод. посіб. для аспірантів спец. 081 «Право» [Електронне видання] / укл. О.О. Сурілова, за ред. Х.Н. Бехруза; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. 52 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.23472>
58. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>
59. Про внесення змін до деяких Законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23.12.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19#n11>
60. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2>
61. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#n13>
62. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701#Text>
63. Про ліквідацію Міжвідомчої комісії з питань підготовки України до вступу в НАТО: Указ президента України від 02.04.2010 № 496/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496/2010#Text>
64. Про ліквідацію Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України: Указ Президента України від 02.04.2009 № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495/2010#Text>
65. Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі: Постанова Верховної Ради України від 13.03.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-18>

66. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>

67. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#n2>

68. Про Річну національну програму з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору: Указ Президента України від 12.05.2009 № 298/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298/2009#Text>

69. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України від 08.06.2012 № 389/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389/2012#n6>

70. Рада ЄС затвердила інструмент Ukraine Facility обсягом 50 млрд євро на 2024-2027 роки. URL: <https://eua.kmu.gov.ua/news/rada-yes-zatverdyla-instrument-ukraine-facility-obsyagom-50-mlrd-yevro-na-2024-2027-roky>

71. Рада України – НАТО. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_217652.htm

72. Радишевська О. Особливості впливу діяльності ОБСЄ на реформування адміністративного права України. *Публічне право*. 2020. № 1 (37). С. 34-42.

73. Реакція ОБСЄ на кризу в Україні і навколо неї. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/b/125576.pdf>

74. Реєстр збитків для України – прийнято правила та форми заяв для дванадцяти нових категорій справ URL: <https://rd4u.coe.int/uk/-/register-of-damage-for-ukraine-rules-and-claim-forms-for-twelve-new-claims-categories-adopted>

75. Реєстр збитків для України: Поширені запитання. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/faq>

76. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи CM/RES (2022)2 від 16.03.2022 щодо припинення членства Російської Федерації в Раді Європи від 16 березня 2022 року. *Право України*. 2022. № 3. С. 41.
77. Резолюція CM/Res (2023)3 «Про встановлення розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. URL: <https://rd4u.coe.int/documents/358068/372244>
78. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
79. Руснак Ю.І., Стужук Ю. П. Міжнародно-правовий вимір збройної агресії РФ проти України як запорука міжнародної підтримки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 511-515. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2024/122.pdf
80. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. Робота СММ на Донбасі та її українська критика в 2014-2019 роках / А. Писаренко, А. Умланд, А. Хертель. URL: <https://uifuture.org/publications/speczialna-monitoringova-misiya-obsye-v-ukrayini/>
81. Статут Міжнародного Суду ООН. URL: <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>
82. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
83. Статут Ради Європи (Лондон, 5 травня 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text
84. Стійкість, відновлення та реконструкція: Рада Європи ухвалила новий план для України / Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/>
85. Стратегічна концепція НАТО-2022 (ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29.06.2022). URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf

86. Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2>

87. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

88. Стужук Ю.П., Шпура М.І. Співробітництво України з НАТО: історична ретроспектива та сучасність. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 3(76). С. 118-125.

89. Сучасний стан і перспективи розвитку й трансформації Північноатлантичного Альянсу / Кравченко В.В., Орлик В.В. та ін.; Центр зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/blok_nato.pdf

90. Тітко Е.В., Білоусова К.В. Особливості захисту прав людини в практиці ЄСПЛ проти РФ в умовах збройного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 739-742. URL: http://lsej.org.ua/4_2023/179.pdf

91. Тодоров І. Україна – НАТО: сучасний стан відносин і перспективи. *Міжнародний науковий вісник : зб. наук. пр.* 2023. Вип. 1-2 (27-28). С. 10-20.

92. Тодоров І., Тодорова Н. ООН у протидії російській агресії в Україні. *Геополітичні пріоритети України: Збірник наукових праць*. 2023. Вип. 1 (30). С. 32-43.

93. У ПАРЕ проголосовано важливі резолюції для України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/251238.html>

94. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-23#n2

95. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми

- державами-членами, з іншої сторони. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
96. Україна і Парламентська асамблея Ради Європи / Постійне представництво України при Раді Європи URL:
<https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-v-parye>
97. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>
98. Україна подала позов проти Російської Федерації до Міжнародного суду ООН / Міністерство закордонних справ України. URL:
<http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/53743-ukrajina-podala-pozov-proti-rosijsykoji-federaciji-do-mizhnarodnogo-sudu-oon>
99. Україна та Нідерланди проти Росії у ЄСПЛ: в очікуванні наймасштабніших усних слухань 12 червня 2024 року у м. Страсбург. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-niderlandy-proty-rosii-u-iespl-v-ochikuvanni-naimasshtabnishykh-usnykh-slukhan-12-cherwnia-2024-roku-u-m-strasburh>
100. Усатюк К.Р. Роль ООН у врегулюванні конфлікту між Україною та Росією. *Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців*. 2022. Вип. 6. С. 87-92.
101. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text
102. Чирагов М. Отмена права вето. URL:
<http://echo.msk.ru/blog/chirag/1069662-echo>
103. Шварцева М. Загальна характеристика правових актів Парламентської Асамблеї Ради Європи. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 3/2 (13). С. 114-118.

104. Шишкін І., Баран А., Березовська-Чміль О. Нова безпекова програма Європи: виклики, пов'язані з російсько-українською війною. *Геополітичні пріоритети України: Збірник наукових праць*. 2024. Вип. 1 (32). С. 116-133.
105. Щербань Є.В., Камінська Н.В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 138-143.
106. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), 16 march 2022. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf>
107. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Summary of the Judgment of 31 January 2024. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-sum-01-00-en.pdf>
108. Conference on Security and Cooperation in Europe. Final Act. Helsinki, 1975.
109. Decision No. 1117 on the deployment of an OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. 21 March 2014. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/6/116747.pdf>
110. International Criminal Court: Situation in Ukraine. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>
111. Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine). 2009. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf>
112. Resolution adopted by the General Assembly on 12 October 2022 (ES-11/4) Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3990673?ln=en&v=pdf>

113. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022 (ES-11/5) Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/693/55/pdf/n2269355.pdf>

114. Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2021 (A/RES/76/179) Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n21/404/00/pdf/n2140400.pdf>

115. Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2018 (A/RES/73/194) Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/451/02/pdf/n1845102.pdf>

116. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016 (A/RES/71/205). Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n16/455/74/pdf/n1645574.pdf>

117. Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022 (ES-11/1) Aggression against Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/293/36/pdf/n2229336.pdf>

118. Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023 (ES-11/6) Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/063/07/pdf/n2306307.pdf>

119. Resolution adopted by the General Assembly on 24 March 2022 (ES-11/2) Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3966630?ln=en&v=pdf#files>

120. Resolution adopted by the General Assembly on 26 April 2022 (A/RES/76/262) Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/330/37/pdf/n2233037.pdf>

121. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 (A/RES/68/262). Territorial integrity of Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/455/17/pdf/n1345517.pdf>

122. Resolution adopted by the General Assembly on 7 April 2022 (ES-11/3) Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3967950?ln=en&v=pdf>

123. The Brussels Treaty signed on 17 March 1948. URL: <http://www.weu.int/Treaty.htm>